

S. EUSEBII HIERONYMI STRIDONENSIS
PRESBYTERI COMMENTARIORUM IN
SOPHONIAM PROPHETAM LIBER
UNUS. (C)

Prologus.

671-672 Antequam Sophoniam aggrediar, qui nonus est in ordine duodecim prophetarum, respondendum videtur his qui me irridendum aestimant, quod [*Al.* quomodo] omissis viris, ad vos scribam potissimum, o Paula et Eustochium. Qui si scirent Oldam, viris tacentibus, prophetasse, et Debboram iudicem pariter et propheten, hostes Israel, Barac timente, superasse (**Judic. IV**): et Judith et Esther, in typo Ecclesiae, et occidisse adversarios, et periturum Israel de periculo liberasse: numquam post tergum meum manum curvarent in ciconiam. Taceo de Anna et Elisabeth, et caeteris sanctis mulieribus, quarum velut siderum igniculos, clarum Mariae lumen abscondit. Ad gentiles feminas veniam, ut et apud saeculi philosophos videant animorum differentias quaeri solere, non corporum. Plato inducit Aspasiam disputantem: Sappho cum Pindaro scribitur, et Alcaeo: Themista inter sapientissimos Graeciae philosophatur: Corneliam Gracchorum, id est, vestram, tota Romanae urbis turba miratur: Carneades eloquentissimus philosophorum, acutissimus rhetorum, qui apud consulares viros et in Academia plausus excitare consueverat, **673-674** non erubuit in privata domo, audiente matrona, de philosophia disputare. Quid referam Catonis filiam, Bruti conjugem, cujus virtus facit ne patris maritique constantiam tantopere miremur?

Plena est historia tam Graeca quam Latina virtutibus feminarum, et quae integros libros flagitent [*Al. flagitet*]. Mihi tantum, quia aliud operis incumbit, in fine prologi dixisse sufficiat, Dominum resurgentem primum apparuisse mulieribus (**Mat. XXVIII, et Luc.**), et apostolorum illas fuisse apostolas, ut erubescerent viri non quaerere, quem jam fragilior sexus invenerat.

(Cap. I.---Vers. 1.) **673** *Verbum Domini quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filii Godoliae, filii Amariae, filii Ezechiae; in diebus Josiae, filii Ammon regis Juda.* LXX similiter. Tradunt Hebraei cujuscumque prophetae pater aut avus ponatur in titulo, ipsos quoque prophetas fuisse. Unde et Amos unus de duodecim prophetis, qui dixerat: *Non sum propheta, nec filius prophetae: sed pastor caprarum, vellicans sycamina* (**Amos VII, 14**), patris nomen in titulo non habet. Hoc si verum est, Sophonias propheta, quem nunc conamur exponere, nomine, ut ita dicam, prophetico, et gloriosa majorum suorum stirpe generatus est; habuit enim patrem Chusi, avum Godoliam, proavum Amariam, atavum Ezechiam: et talem quadrigam ipse velut extremus auriga complevit. Nomen Sophoniae alii *speculam*, alii *arcanum Domini* transtulerunt. Sive igitur specula, sive absconditum Domini interpretetur, utrumque prophetae convenit. Dicitur enim et ad Ezechiel: *Fili hominis, speculatorem te posui domui Israel* (**Ezech. III, 17**). Et in alio loco: *Non faciet Dominus quidquam, nisi revelaverit disciplinam suam servis suis prophetis*. Et noni Psalmi titulus, *pro absconditis filii* interpretatur. Iste ergo propheta, qui erat in specula et in sublimibus constitutus, et noverat mysteria Domini, filius erat Chusi (qui interpretatur *humilitas*, vel *Aethiops meus*, de

quo postea tractabimus), habebat quoque avum *Godoliam*, qui dicitur *magnitudo Domini*, et proavum *Amariam*, qui et ipse vertitur in *sermonem Domini*: et atavum *Ezechiam*, qui sonat *fortitudinem Domini*. De fortitudine itaque Domini, natus est sermo Domini, et de sermone Domini nata est magnitudo Domini, et de magnitudine Domini nata est humilitas, **674** ut cum pervenerit aliquis ad perfectum, dicat: *Non sum dignus vocari apostolus (I Cor. IX)*. Et illud in Psalmis: *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei (Ps. CXXX, 1)*. Hucusque quasi prono lapsu, et per plana currentes, in eo quod *Chusi* etiam *Aethiops meus* interpretatur, impegimus. Nam post tantas virtutes quomodo nomen Aethiopis sonare poterit in laudem? Et siquidem Scriptura dixisset *Chus*, id est, *Aethiops*, videbatur indissolubilis quaestio; Chus quippe natus est de Cham. Sed in eo quod ait, *Chusi*, hoc est, *Aethiops meus*, videtur sonare mysterium: quod ille qui quondam Aethiops fuerat, versus in poenitentiam (secundum illud quod dicitur: *Aethiopia praeveniet manus ejus Deo (Ps. LXVII, 32)*. Et in alio loco (*Ps. LXXI, 9*): *In conspectu ejus procident Aethiopes*) dicat cum sponsa in Cantico canticorum: *Nigra sum, sed [Al. et] speciosa filia Jerusalem (Cant. I, 4)*. Legimus et in Jeremia Abdimelec eunuchum Aethiopem placuisse Deo (*Jer. XXXVIII*): et in Actis apostolorum Aethiopem eunuchum reginae Candacis tantum habuisse studium Scripturarum et Legis Dei, ut in vehiculo legeret: et ad adorandum Dominum in Templo ejus veniret Jerusalem (*Actor. VIII, 9*). Unde talis fides digno praemio coronatur, et mittitur ad eum Philippus evangelista, statimque docetur, credit, baptizatur, et salvus est. Et non solum eunuchus; sed cum additamento viri ponitur, eunuchus vir

Aethiops. Quia enim eunuchus erat Christi, et se eunuchizaverat propter regnum coelorum, propterea viri vocabulum non amiserat. Recte quoque Sophonias quasi filius Chusi, id est, Aethiopis, in consequentibus libris de poenitentia scribit Aethiopum: *Trans flumina, inquit, Aethiopiae, inde deferent hostias mihi.* Haec de genealogia Sophoniae, **675** qui prophetavit in diebus Josiae. Quomodo autem dies dicuntur Eliae hi qui ab eo illuminati sunt: ita et dies Josiae qui se levaverat ad Dominum (quia *Josias* interpretatur *elevatio Domini*) et fuit vir justus, et de laudibus ejus, Regnorum quoque et Paralipomenon scribit historia (**IV Reg. XXIII, et II Paral. XXXIV**). Et habuit patrem Ammon, avum Manassen (**IV Reg. XXI**). Legimus, Manassen post multa scelera, et post captivitatem in Babylone, egisse poenitentiam, et ad meliora conversum Domini misericordiam consecutum. Unde et fidei suae, per quam crediderat Deo, filium vocavit ἐπώνυμον, id est, *Ammon*: siquidem AMMON () *fides* interpretatur. Simulque considera, quod nequaquam ut supra reges decem tribuum, id est, reges Israel ponantur; sed reges tantum Judae. Jam enim decem tribus ab Assyriis sub rege Ezechia patre Manasse deductae fuerant in captivitatem (**IV Reg. 17**). Hoc in prooemio et in titulo Sophoniae generationis et temporis. Nunc videamus quid ipsa quoque prophetia contineat.

(Vers. 2, 3.) *Congregans congregabo omnia a facie terrae, dicit Dominus, congregans hominem et pecus, congregans volatile coeli, et pisces maris: et ruinae impiorum erunt, et disperdam homines a facie terrae, dicit Dominus. LXX: Defectione deficiat a facie terrae, dicit Dominus: deficiat homo, et jumenta: deficiant volatilia coeli,*

*et pisces maris ÷ et infirmabuntur impii ** et auferam iniquos a facie terrae, dicit Dominus.* Hoc quod posuimus in Septuaginta, *et infirmabuntur impii*, de Theodotionis translatione additum est: pro quo Symmachus interpretatus est, *et scandala cum impiis*, ut subaudiatur, *congregabuntur*, sive *deficient*: Quinta autem editio, *et infirmitas cum impiis deficiet*. Debemus ergo, consuetudinem nostram sequentes, primum historiam texere, et postea de sublimioribus disputare. Extremum quippe regnum duarum tribuum, quae vocabantur Juda et Benjamin, sub Josia fuisse, nulli dubium est. Illo enim interfecto, filii ejus qui postea regnaverunt, et nepotes, non tam regnasse credendi sunt, quam ludibrio habiti fuisse ab Aegyptio rege, et Chaldaeis, et variis captivitatibus, mortibusque cruciati. Quia igitur populus poterat se excusare **676** in regibus malis, et dicere: Nos volumus servire Deo, sed prohibemur a regibus, datur rex justus, quo zelante zelum Domini, et populo nihilominus in idolorum cultu perseverante, justa irae causa profertur a Domino, et prophetatur de eversione Jerusalem, et captivitate Juda, et victoria Nabuchodonosor. Dicitque Dominus per prophetam: Nequaquam ultra tribuam poenitentiam; sed a facie terrae universa consumam: non homo, non jumentum, non volatile, non pisces maris remanebunt. Iram quippe Domini etiam bruta sentiunt animalia: et vastatis urbibus, hominibusque interfectis, solitudinem et raritatem bestiarum quoque fieri et volatilium pisciumque, testis Illyricum [Mss. Illyricus] est, testis Thracia, testis [*Al.* teste] in quo ortus sum, solum, ubi praeter coelum et terram et crescentes vepres, et condensa silvarum, cuncta perierunt. Hoc autem, inquit propheta, accidet, quia impiorum fuit nimia multitudo. Corruent itaque impii et

disperdentur homines, et erit solitudo super faciem terrae. Sed et de consummatione mundi idipsum accipere possumus: quod et homines, et pecora, et volatilia, et pisces maris et universa deficient, et infirmentur impii, et tollatur iniquitas a facie terrae. Quod si voluerimus et altius aliquid intelligere (propter hoc quod dicitur a Septuaginta, *Defectione deficiat a facie terrae*) et defectionem in bonam partem accipere juxta illud: *Et deficiens mortuus est Abraham in senectute bona, senex et plenus dierum, et appositus est ad populum suum* (**Genes. XXV, 8**), et de his quae de Isaac et Jacob Scriptura refert) videmus quomodo defectione deficiant a facie terrae, et hoc eos implere praeceptum: Qui habentes conversationem in coelis, et in carne, non secundum carnem militantes, eo quod sciant illos qui in carne vivunt, Deo placere non posse, quantum in se est omnia agunt ne sint in carne, sed in spiritu, et a terra recedentes aiunt: *Consuscitavit, et consedere nos fecit in coelestibus in Christo* (**Rom. VIII**). Quod si aliquis opposuerit adversum hoc quod in bonam partem accepimus, *defectione deficiat a facie terrae*, illud quod de Ismael scriptum est: **677** *Hi sunt anni vitae Ismael, centum triginta septem, et deficiens mortuus est, et est appositus ad genus suum* (**Gen. XXV, 17**): respondebimus ei primum, et ipsum Ismael filium esse Abraham, et accepisse dona et partes a patre, secundum mensuram suam: deinde absolute scriptum, *deficiens mortuus est*, et non addi (quod scriptum est de Abraham) *in senectute bona, senex et plenus dierum, et appositus est ad populum suum*. Sive de Isaac: *Fuerunt autem dies Isaac quos vixit, anni centum octoginta quinque, et deficiens Isaac mortuus est, et appositus est ad genus suum senex et plenus dierum* (**Ib. XXXV, 28, 29**). Nec non et de Jacob: *Et cessavit Jacob praecipiens filiis*

suis, et levans pedes super lectum defecit, et appositus est ad populum suum (Gen. XLIX, 32). Ex quo intelligimus aliud esse tantum deficere, et aliud cum defectione plures pariter habere virtutes. Quod autem primum dixerat generaliter, *defectione deficiat a facie terrae:* postea in partes divisit Scriptura divina, deficiat homo, et jumenta, deficient volatilia coeli, et pisces maris. Quatuor sunt quae jubentur deficere, primum homo rationabilis, deinde tria quae subjecta sunt homini, jumenta, et volatilia, et pisces quae puto et in octavo psalmo poni: *Insuper et pecora campi: volucres coeli et pisces maris, qui perambulant semitas maris (Psal. VIII, 8).* Quod autem primum dixerat, oves et boves universas, quasi praecipua de jumentis separavit, et cum his quae mansere [*Al. remansere*] jumenta numerare ea noluit. Deficiat itaque homo, deficient jumenta, deficient volatilia coeli, deficient pisces: et non dixit, deficient bestiae, deficient reptilia terrae. Hae enim non debent deficere, sed perire; verum deficient ea quae possunt habere correctionem. Quomodo defecerunt Sarae muliebria, et jubetur Abraham ut audiat quaecumque Sara praeceperit (**Genes. XVIII, XXI**). Deficit quis ut homo, si contemnat humana, et non ultra moriatur ut homo, et audiat: *Ego dixi, dii estis (Ps. LXXXI, 6).* Deficit alius ut jumentum, qui ad [*Al. in*] altiora conscendens non accusatur sermone prophetico: *Homo, cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis [*Al. assimilatus*] factus est illis (Ps. XLVIII, 21).* Deficit quasi 678 volatile coeli, qui facit sibi pennas aquilae, et revertitur ad domum praeceptoris sui dives, et omnem deserens paupertatem (**Prov. XXIII**). Deficit quasi piscis maris, qui comprehensus sagenis Domini, cum bonis piscibus separatur (**Matt. XIII**). Cum haec juxta praeceptum

Domini fuerint perpetrata, infirmabuntur impii, non habentes tantum roboris quantum prius. Sed et tollentur iniqui, non dixit, *occidentur*; sed, *tollentur*, ut ad meliora conversi, de impietate et iniquitate, ad pietatem, justitiamque translati, incipiant esse quod ante non fuerant. Haec secundum tropologiam. Debemus enim et Majorum interpretationem ponere. Jam [*Al. Tamen*] in lectoris arbitrio erit, utrum severitatem, an clementiam velit sonare quae dicta sunt.

(Vers. 4 seqq.) *Et extendam manum meam super Judam et super omnes habitatores Jerusalem: et disperdam de loco hoc reliquias Baal, et nomina aedituorum cum sacerdotibus, et eos qui adorant super tecta militiam coeli, et adorant et jurant in Domino, et jurant in Melchom: et qui avertuntur de post tergum Domini, et qui non quaesierunt Dominum nec investigaverunt eum.* LXX: *Et extendam manum meam super Judam, et super omnes qui habitant Jerusalem: et auferam de loco hoc nomina Baalim, et nomina sacerdotum cum sacerdotibus, et eos qui adorant super tecta militiam coeli, et eos qui jurant in Domino, et jurant in rege suo, et eos qui declinant a Domino, et qui non requirunt Dominum, et qui non retinent Dominum.* Post impiorum ruinas, et iniquorum ablationes a facie terrae, consequenter adversus Judam et adversus Jerusalem ex persona Domini dicitur: *Et extendam manum meam super Judam et super omnes habitatores Jerusalem* (extensio quippe manus gestum percutientis ostendit): *et disperdam de loco hoc reliquias Baal*: Non quod secundum LXX nomina Baalim penitus eradenda sint; sed quod juxta Hebraicum cultores ejus e populo qui pauci de caede hostium remanserant in Juda et Jerusalem, se comminetur auferre. Nomina quoque aedituorum cum

sacerdotibus, quia in tantam Judas **679** et Benjamin venerant impietatem, ut in Templo Domini (juxta quod scribit Ezechiel, et Regnorum quartus liber ostendit) statuam Baal, quam imaginem Zeli Dominus vocat, statuerint, et in eodem sanctuario idola et Dominum pariter venerati sint (**Ezech. VIII**). Unde signanter idolorum sacerdotes, non sacerdotes, sed τεμενίτας, id est, *aedituos*, vel fanaticos appellavit (**IV Reg. X et XVII**), quod Hebraice dicitur ACCHUMARIM (). Et aedituos ergo et sacerdotes quondam Dei, et eos qui in domatibus adorabant militiam coeli, solem et lunam et astra reliqua, et qui jurabant in nomine Domini, et in nomine idoli Ammonitarum Melchom (quod a LXX in *regem* versum est) auferet Dominus de loco Jerusalem, sive disperdet, ἀπό κοινοῦ enim subauditur. *Et disperdam de loco hoc reliquias Baal, et disperdam nomina aedituorum cum sacerdotibus, et disperdam eos qui adorant super tecta militiam coeli, et disperdam eos qui adorant et jurant in Domino, et jurant in Melchom, et disperdam eos qui avertuntur, sive declinant de post tergum Domini, et qui non quaerunt eum, sive non retinent.* Advertuntur autem post [*Al. de post*] tergum Domini Israel, qui relinquentes cultum ejus jurant in Melchom, et adorant militiam coeli, et venerantur Baal idolum Sidoniorum. Hucusque historiae sensus expositus est: videamus et anagogen. Propter Dominum qui de tribu Juda ortus est, et propter Jerusalem in qua regnavit Judas, hoc est, Dominus atque Salvator, dicamus quando multiplicata fuerit iniquitas, et refrixerit charitas multorum, et veniente Domino, rara fides apparuerit in terra, intantum ut tententur etiam electi Dei (**Matth. XXIV, Luc. XVIII**): tunc extendere Dominum ad supplicia peccatorum manum suam super Judam, qui sibi videtur nomen Domini confiteri, et super Jerusalem,

Ecclesiam quae ex pace sortita vocabulum est, et auferre de Ecclesia nomina Baalim, quod interpretatur *in sublimioribus*. Auferet autem Dominus nomina vanae gloriae et admirationis falsae, quae versantur in Ecclesia, in qua juxta Jacobum, honoratur annulum aureum habens, et contemnitur pauper, **680** cum ad adventum judicis et senatoris, et in commune omnium divitum, plebs universa consurgit, et sancto pauperi ne standi quidem inter catervas potentium, et consessiones eorum tribuitur locus; sed et nomina sacerdotum cum sacerdotibus qui frustra sibi applaudunt in episcopali nomine, et in presbyterii dignitate, et non in opere (**Jacob. II**). Unde signanter non ait, *et opera sacerdotum cum sacerdotibus*, sed, *nomina*: qui tantummodo falsa nomina praeferunt dignitatum, et malis operibus sua nomina destruunt, et eos qui adorant super tecta militiam coeli, qui elevantur adversus scientiam Dei; et omne quod geritur in saeculo, fictam sibi scientiam pollicentes, referunt ad ortus stellarum et occubitus, et mathematicorum sequuntur errores, et eos qui adorant Dominum et Melchom, qui saeculo pariter et Domino putant se posse servire, et duobus dominis satisfacere, Deo et mammonae: qui militantes Christo, obligant se negotiis saecularibus, et eandem imaginem offerunt Deo et Caesari, et cum Christi sacerdotes se esse dicant, filios suos consecrant *Melchom*, id est, *regi suo* (**II Tim. II**). Recte enim habent regem hominem, qui regem Dominum perdiderunt, et qui per mala opera declinant a Domino, et non requirunt eum, retinent sua peccata fugientem. Si quis autem voluerit juxta interpretationem nominum Judae et Jerusalem super anima uniuscujusque hoc ipsum intelligere, non errabit, quod auferat Dominus universa quae diximus, vel in consummatione mundi, vel in

singulorum exitu, quando audient: *Stulte, hac nocte auferetur anima tua a te (Luc. XII)*. Et extendat manum suam super eum, qui Dominum non confitetur, et super eum qui sensum pacis se habere jactat, ut auferat atque disperdat de tali Jerusalem omnem superbiam, et falsos in Deum cultus, et variorum errores dogmatum, et servitutem in Deum pariter et mundum, et per quotidiana peccata, aversionem a Domino et neglectum in Deum.

(Vers. 7.) *Silete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini, quia praeparavit Dominus 681 hostiam: sanctificavit vocatos suos. LXX: Timete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini, quia praeparavit Dominus victimam suam: sanctificavit vocatos suos.* Pro eo quod LXX transtulerunt, *timete*, et nos posuimus, *silete*, in Hebraeo interjectio est imperantis silentium, qua saepe utuntur et Comici; sed et absolute praecipitur in cunctis silentium, quod dies ventura sit Domini. Diem autem Domini, diem intelligamus captivitatis et ultionis in populum peccatorem, et hostiam subversionis Jerusalem, et sanctificationem eorum quos dedicavit interfectioni, secundum illud quod dicitur in Jeremia: *Sanctifica eos in die interfectionis eorum (Jerem. XII, 3)*. Et est sensus: Venit contra impium populum olim praedicta captivitas, jam prope est. Sub Josia enim rege prophetia texitur: hoc interfecto, timete a facie Domini Dei, quia juxta est dies Domini, quia praeparavit Dominus victimam suam, sanctificavit vocatos suos. Tota vastitas venit, de qua et in Ezechiel: *Venit, inquit, finis: finis venit (Ezech. VII, 2)*, et caetera. Haec mihi victima placet, has mihi hostias sanctificavi. Potest autem hoc quod ait, *sanctificavit vocatos suos*, et de Babylo niis accipi, quos in ultionem populi etiam

servos suos vocat, vindicantes injuriam suam. *Vocavi*, inquit, *Nabuchodonosor servum meum* (**Jer. XXV, 9**). Et in eodem volumine, non solum servum, sed columbam eum quoque vocat: *A facie gladii columbae* (**Ibid., 30**). Porro secundum tropologiam, quia facies Domini est super facientes mala, ut perdat de terra memoriam eorum, et prope est dies judicii (quia ad comparisonem aeternitatis omne hujus saeculi tempus breve est) sive exitus singulorum: timeant omnes, et sileant, ne facies Domini (de qua sanctus ait (**Ps. IV, 7**): *Signatum est super nos lumen vultus tui, Domine*) peccatorum fenum, stipulam, ligna consumat. Praeparavit enim Dominus hostiam suam, totum Levitici mysterium, quando per ignem et effusionem sanguinis, et veram oblationem salvi fient, qui salvandi sunt, et sanctificabuntur vocati. Quidam de nostris, diem Domini et hostiam ejus, et sanctificationem vocatorum, in adventu Salvatoris intelligunt, quando immolatus est **682** Agnus, et in sanguine ejus sanctificati sunt apostoli, et caeteri qui per eos vocati sunt.

(Vers. 8, 9.) *Et erit in die hostiae Domini, visitabo super principes, et super filios regis, et super omnes qui induti sunt veste peregrina. Et visitabo omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa: qui complent domum Domini Dei sui iniquitate et dolo. LXX: Et erit in die hostiae Domini, et ulciscar super principes, et super domum regis, et super omnes qui induti sunt vestimentis alienis: et ulciscar super omnes manifeste, qui sunt in vestibulis in die illa, qui complent domum Domini Dei sui impietate et dolo.* In die Judaicae captivitatis, quando totus populus immolandus est, visitabit Dominus, et super principes qui mane bibebant siceram, et

super filios regis, vel omnes de stirpe regia, vel certe proprie filios Josiae, quos vel occisos vel captos legimus, et super omnes qui induti sunt veste peregrina, hoc est, qui pro Dei cultu venerati sunt idola. Et super omnes qui arroganter ingrediuntur super limen in die illa, hoc est, adversum superbos, qui cum quodam fastu et dignitatis supercilio, gradus templi et sanctuarii limen ascendunt. Porro quia in eo ubi nos interpretati sumus, *qui arroganter ingrediuntur super limen*, potest intelligi secundum Hebraicum, *qui transiliunt limen*: et hoc historice sentiendum est, *vindicabo super eos*, qui juxta Regnorum primum librum non calcant limen idolorum, superstitionibus servientes, qui repleverunt domum [Al. templum] Domini Dei sui non solum idolorum cultu, sed iniquitate et scelere et omni mendacio, ut ad errorem religionis iniquitas quoque in subjectos et in proximos mendacium jungeretur. Sed quia semel et tropologice exponere coepimus: Visitabit Dominus in adventu et passione Salvatoris, id est, in die hostiae Filii sui super Pontifices et Sacerdotes populi Judaici, et super domum regiam. Usque ad illud enim tempus perseveraverunt reges Judae de stirpe David, secundum prophetiam Jacob: *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse erit exspectatio gentium* (**Genes. XLIX, 10**). Post hostiam enim **683** Domini ablatum est regnum a Judaeis. *Et super omnes*, inquit, *qui induti sunt vestimentis alienis*, qui recesserunt a protectione et indumento Dei, et suo errore cooperti sunt. *Et ulciscar super omnes manifeste qui sunt in vestibulis*, hoc est, qui egressi sunt de templo Dei: et cum deberent esse intrinsecus, propter peccata sua egressi sunt foras, et de Ecclesia Dei recesserunt, adimplentes templum ejus impietate et dolo. Hoc intellectum

sit in primo Salvatoris adventu. Quia autem de consummatione mundi et die judicii, quem omnes diem [*Al. in die*] interpretantur Domini, semel exposuimus: scire debemus, quod illo tempore visitet Dominus super principes, et super pastores, qui lac de ovibus comedunt, lanasque tondentes, non curant de contritione gregis, et super filios regis qui se jactant Christianos, et quod regis Christi sint filii, gloriantur: et super omnes qui induti sunt vestibus alienis. Vestis filiorum regis et principum indumentum, Christus est [*Al. Christi et accepimus*], quod accipimus in baptismo, juxta illud: *Induite vos Christum Jesum* (**Rom. XIII, 14**). Et: *Induite vos viscera misericordiae, bonitatis, humilitatis, mansuetudinis, patientiae* (**Col. III, 12**), et caetera. In quibus praecipitur, ut induamur novo homine coelesti, juxta Creatorem nostrum, et projiciamus indumentum veteris hominis cum operibus ejus (**Ephes. IV**). Cum ergo debeamus talibus indui vestimentis, pro misericordia induimur crudelitate; pro patientia, impatientia; pro justitia, iniquitate. Et ut semel dicam, pro virtutibus, vitiis; id est, pro Christo, Antichristo. Unde dicitur de istius modi homine: *Et indutus est maledictione sicut vestimento* (**Ps. CVIII, 18**). Vindicabit quoque Dominus manifestissime in adventu suo, etiam super eos qui cum bonis operibus in Ecclesia esse deberent, ejecerunt se ob conversationem pessimam, et traditi Satanae versantur in vestibulis, immo nec in vestibulis, sed ante vestibula: quod significantius Graece dicitur ἐπὶ τὰ πρόπυλα. Et super omnes vindicabit, qui variis iniquitatibus atque peccatis implent Ecclesiam, et impietatibus atque mendacio, et miscent sanguinem sanguini. Quod si voluerimus hoc ipsum accipere super animabus singulorum, principes et domum regis,

intelligamus λογισμοὺς [*Al. addit καὶ αἰσθήσεις*], id est, *cogitationes* et sensus, et ipsam animam, quae debet esse hospitium **684** regis: et juxta superiorem expositionem indumenta quoque aliena, et omnia quae sequuntur, referamus ad unumquemque credentium, qui cum debuerant induti esse Christo, et semper versari intrinsecus, variis se peccatorum operuerunt vestimentis, et egressi de Ecclesia, id est, congregatione sanctorum, pro virtutibus impleverunt templum corporis sui iniquitate et dolo.

(Vers. 10.) *Et erit in die illa, dicit Dominus, vox clamoris a porta piscium, et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus.* LXX: *Et erit in illa die, dicit Dominus, vox clamoris de porta compungentium, et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus.* In die hostiae Domini quando extenderit manum suam super Judam et super omnes habitantes Jerusalem, et hostilis eam vallaverit exercitus, erit vox clamoris a porta piscium et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus. Portam piscium eam vocabant, quae Diospolim ducit et Joppen, et vicinior mari erat inter cunctas vias Jerusalem, de qua et Esdras refert: *Portam vero piscium aedificaverunt filii Asnaa, ipsi texerunt eam, et statuerunt valvas, et seras et vectes (II Nehem. III, 3).* Quod autem ait, *et ululatus a secunda*, secundi muri in eodem climate portam significat, de qua et in Regnorum libro scriptum est: *Et ivit Helchias Sacerdos, et Ahiham, et Achabor [Al. Achobor], et Saphan, et Asaias ad Oldam propheten, uxorem Sellum filii Thecuae, filii Haras, custodis vestium, et haec habitabat Jerusalem in secunda (IV Reg. XXII, 14).* Contritionem autem magnam a collibus de mente Sion et excelsiore urbis parte loquitur: quia cum altiora et arx civitatis fuerint

occupata, facilius est in prona descensus. Si autem diem illam quam Dominus comminatur, diem iudicii ut supra voluerimus accipere, eo tempore quando Vetustus dierum sessurus est, et aperiendi libri, et pandendae conscientiae singulorum: tunc implebitur vox clamoris a porta compungentium (**Dan. VII**). Prima enim porta oculorum erit, qua [*Al.* quando] exhibebuntur nobis peccata ante oculos nostros, et omnis pompa et imago antiquorum scelerum et vitiorum atque luxuriae proferetur in medium. Tunc illud erit verum quod scriptum est: *Ecce homo et opera ejus ante faciem ejus*. Torquebit igitur eum conscientia, et postquam compunctus **685** clamaverit a prima oculorum porta, ululabit etiam a secunda, quam et aures intelligere possumus. Per hos enim vel maxime sensus, quibus vitia illapsa fuerant, eorum poena sentietur, quando cernemus quod fecimus et sermone docti, totumque audientes ordinem peccatorum, in ululatum compellemur, et conteretur [*Al.* compellimur et conteritur], in nobis quidquid fuerat excelsum, et propter caecitatem et surdas aures ignorabatur a nobis. Vel certe cum verba sublimia et eruditio de excelso veniens, conteret nos atque confringet, et opere complebitur: *Rugiebam a gemitu cordis mei* (**Ps. XXXIX, 9**), ut sit sacrificium Deo spiritus contribulatus (**Ps. L**); in nobis, qui homines sumus, et non tam grandia peccata fecimus, ut montibus comparentur, colles contriti sunt. In diabolo autem et angelis ejus, excelsa montium conterentur. Multi putant juxta historiam quod ad Babyloniorum tempora retulimus, intelligendum esse de primo Salvatoris adventu, quando propter peccata nimia, et clamorem populi concrepantem: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros* (**Matt. XXVII, 25**), circumdata est ab exercitu Jerusalem, et a duobus ursorum, Vespasiano videlicet et Tito,

irradientium puerorum turba consumpta est (**IV Reg. II**). Quae quidem intelligentia magis fidei nostrae convenit, sed ita ut sciamus et priori historiae posse congruere, vel certe priorem captivitatem typum esse secundae et perfectae eversionis Jerusalem. Nec non et hoc animadvertendum (quia ADAGIM () manifeste in Hebraeo, non *portam compungentium*; sed *portam piscium* sonat) allegorice, portam piscium esse in Jerusalem, per quam inferuntur boni pisces qui a malis fuerint separati, et lugebunt, caeteris introeuntibus, qui foris remanserint. Vel certe in fine mundi et in consummatione lugebunt a porta piscium prima, qui suum baptismum non servaverunt; lugebunt a secunda, qui non egerunt pro peccatis dignam poenitentiam. Et erit magna contritio super colles, qui nec pro peccatis incurvati sunt ut cervicem suam submitterent, et sua scelera deplorarent. Per has enim duas portas baptismi et poenitentiae in Jerusalem, id est, in Ecclesiam Dei vel introitus vel reditus est.

(Vers. 11.) **686** *Ululate, habitatores pilae: conticuit omnis populus Chanaan. LXX: Plangite qui habitatis concissam: quia assimilatus est omnis populus Chanaan.* Pila quae Hebraice dicitur MACHTHES (), et ab Aquila versa est, εἰς τὸν ὄλμον, non per brevem syllabam prima (*Al. primam*) legenda est, ne σφαῖραν putemus, sed productam, ut de pila sciamus dici, in qua frumenta tunduntur, vas concavum, et medicorum aptum usui, in quo proprie ptisanae feriri solent. Dicat aliquis intellexisse se quid significat pila, sed scire velle cur in praesenti loco assumpta sit. Quia semel descriptio est captae urbis, et dicitur: *Vox clamoris a porta piscium, et ululatus a secunda, et contritio magna a collibus*: nunc idem descriptionis ordo servatur, et de ululatu dicitur eorum, qui

habitant in valle Siloe. Et pulchre Scriptura non dixit, qui habitatis in valle, qui habitatis in gurgustio; sed qui habitatis in pila, quod scilicet quomodo frumenta feriente desuper vecte, contunduntur: ita de porta piscium, et de porta secunda, et de collibus proruens in vos decurret exercitus. Populum autem Chanaan appellavit populum Judaeorum, juxta illud quod legimus in Daniele: *Semen Chanaan et non Juda* (**Dan. XIII, 56**); et ad Jerusalem: *Pater tuus Amorrhaeus, et mater tua Cethaea* (**Ezech. XVI, 3**); et in alio loco: *Chanaan, in manu tua, statera iniquitatis* (**Osee XII, 7**). Quod si voluerimus juxta utramque translationem, tropologiam texere, recte ad ululatum et planctum concitantur qui in extremis peccatorum faecibus habitant, et in scelerum suorum ima demersi dicunt: *Infixus sum in limo profundum, et non est, inquit, substantia* (**Ps. LXVIII, 2**). Unde et additur: qui habitatis concissam, hoc est, animam multis iniquitatibus vulneratam, sive Ecclesiam, quae schismatibus, haeresibusque lacerata est, et ad singula vulnera plangit filios interfectos. Quod autem dicit: *Conticuit, sive assimilatus est omnis populus Chanaan*, blasphemiam eorum in die judicii cessare significat, et os quod in altum posuerunt, linguamque ad terram usque penetrantem, aeterno silentio conticescere. Et quia peccatum peccavit Jerusalem, et ideo in commotionem facta est, populus dicitur Chanaan, quod interpretatur, **687** *commotio*. Non enim potest dicere: *Statuit super petram pedes meos* (**Psal. XXXIX, 3**); sed incertus et fluctuans semper in motu est. Unde et Noe vir sanctus, postquam evigilavit e somno, ex maledictione nomen imposuit Chanaan, dicens: *Maledictus Chanaan puer, famulus erit fratrum suorum* (**Genes. IX, 25**). Non solum autem Chanaan assimilantur peccatores, sed pro qualitate et

diversitate peccati, alius assimilatur Pharaoni, alius Nemrod giganti. Et econtrario, per bona opera atque virtutes, quia et virtutum itinera sunt diversa, ille spiritum assumit Abraham, hic Moysi, alius Eliae; quamobrem ab Apostolo dicitur: *Aemulamini charismata meliora (I Cor. XII, 31)*. Qui vero perfectus est, juxta eam tamen perfectionem quam humana conditio potest capere, similitudine Dei signatur.

Disperierunt omnes involuti argento. LXX: Disperierunt omnes qui erecti sunt argento. Qui sibi, inquit, in divitiis confidebant, et tantas habebant opes, ut se quasi involutos et septos suis divitiis aestimarent. Vel certe secundum LXX, qui erecti erant in superbiam et pauperes despiciebant, ira veniente, vastati sunt. Simulque considera quod non dixerit: *peribunt qui erecti sunt argento*; sed jam nunc, antequam eis veniat supplicii dies, in eo ipso quod superbiant, et semper de thesauris suis cogitent et serviant eis, perierint atque corruerint. Quod qui intellexerit, puto eum non satis cupere divitias, in quibus non peribunt, sed perierunt qui erecti sunt. Neque vero aestimandum est eos solos periisse, qui argento erecti sunt, sed juxta hanc diffinitionem peribit et ille qui in generis nobilitate se jactat. Qui gloriatur in dignitatibus, peribit; qui inflatur, peribit; qui in fortitudine corporis gloriatur, peribit. peribit qui in femineo languore mollitus comam nutrit, vellit pilos, cutem polit, et ad speculum comitur, quae proprie passio et insania feminarum est. Si quis autem vult erigi et superbire sancta superbia, erigatur cum apostolis, quando dignus fuerit pro nomine Jesu Christi contumeliam pati, gloriatur cum Apostolo, qui exsultabat in **688** tribulationibus, sciens quod

tribulatio operetur patientiam, patientia spem, spes autem non confundat (**Rom. V**).

(Vers. 12.) *Et erit in tempore illo, scrutabor Jerusalem in lucernis, et visitabo super viros defixos in faecibus suis; qui dicunt in cordibus suis, non faciet bene Dominus, et non faciet male.* LXX: *Et erit in die illa, scrutabor Jerusalem cum lucerna, et ulciscar super viros qui contemnunt custodias suas, et dicunt in cordibus suis, non faciet bene Dominus, et non faciet male.* In tempore et in die captivitatis Jerusalem vel a Babyloniis vel a Romanis (quia dereliquit legem Domini, et impie egit in Dominum Creatorem suum), scrutabitur Dominus cum lucerna omnia abscondita Jerusalem, et nullum inultum patietur effugere. Legamus Josephi historias, et ibi reperiemus scriptum, de cloacis quoque, et speluncis, et antris, et sepulcris, extractos principes et reges et potentes et sacerdotes, qui se in eis metu mortis absconderant. Et visitabo, inquit, super eos, qui confidunt in corporibus suis, et in viribus suis, quas διασυρτικῶς, faeces vocat, sive peccata, in quibus penitus fuere defixi: qui tollentes providentiam, nec boni nec mali Deum auctorem esse dixerunt: hoc est, quod nec bonis bona, nec mala malis redderet: sed quod fortunae cuncta regerentur arbitrio, et casu ferrentur incerto. In consummatione autem mundi, quia dies Domini ipsa intelligitur, scrutabitur Dominus Jerusalem, id est Ecclesiam suam cum lucerna: et ulciscetur super viros contemptores, qui noluerunt suas servare custodias, id est, mandata Domini contempserunt, et insuper ratione se peccare, dicentes, blasphemaverunt in cordibus suis: quod nihil prodesset benefacere, nec obsesset male agere, quia nec bonorum operum praemium, nec malorum poenam restitueret Deus. Recte

autem Jerusalem, id est, Ecclesia (quae prius *Jebus* vocabatur, quod dicitur *conculcata*), quando conculcabatur a gentibus, et daemonum ludibrium erat, dicta est Jebus, et postquam coepit in ea pax habitare Domini, et factus est in pace locus ejus, nomen Jerusalem sortita est. Quia igitur in novissimo tempore, quod saepe **689** jam diximus, multiplicata iniquitate, refrigescet charitas, et solis lumen recedet ab Jerusalem, et tanta erit vastitas, ut difficile salventur etiam electi Dei (**Matth. XXIV**): tunc in lucerna sermonis sui atque rationis omnia vitia scrutabitur Dominus in Jerusalem, et in medium proferet, et de otioso quoque verbo fiet judicium et vindicta, non in peccatores (poterat enim et peccatum veniam promereri), sed in contemptores, de quibus dicitur in Abacuc: *Videte contemptores, et aspiciite* (**Abac. I, 5**); et in alio loco: *Quare non respicis ad contemptores*; Ac deinde: *Qui autem arrogans est, et contemptor, vir superbus*, et caetera. Super his fiet ultio, qui custodias Domini non servaverunt, et dicunt in cordibus suis: *Non faciet Dominus bene, et non faciet male*: non quod male Deus faciat, sed quod mala videatur poena esse ei qui patitur. Alioquin et scalpellus medici malus erit, quia resecat vulnera, et putridas amputat carnes. Et pater malus, caedens filium, ut a vitiis corrigat, et magister malus, corripiens discipulum ut erudiat: *Omnis enim disciplina ad praesens non videtur gaudii esse, sed tristitiae: postea autem fructum pacificum his qui per eam eruditi sunt, reddet* (**Hebr. XII, 11**).

(Vers. 13, 14.) *Et erit fortitudo eorum in direptionem, et domus eorum in desertum. Et aedificabunt domos, et non inhabitabunt: et plantabunt vineas, et non bibent vinum earum. Juxta est dies Domini magnus: juxta est, et velox*

nimis. LXX: Et erit fortitudo eorum in rapinam, et domus eorum dissipabuntur. Et aedificabunt domos, et non habitabunt in eis, et plantabunt vineas, et non bibent vinum earum, quia juxta est dies Domini magnus: juxta et velox nimis. Manifestum est quod juxta utramque captivitatem omnis eorum sit caesus exercitus, et domus dirutae, et agri vineaeque vastatae sint: nec ultra eos Dei distulerit patientia. Sed cum dicerent ad prophetas, hoc in tempus erit, et in dies longos, venerit eis dies Domini magnus et velox nimis. Juxta tropologiam autem cum venerit tempus judicii, sive uniuscujusque mortis et egressionis a saeculo: tunc omnis fortitudo eorum in direptionem erit, ut quod male valebat, et erigebatur adversus Dominum, infirmum, fractumque vertatur ad melius. Velut si quis fortitudinem latronis et piratae et furis **690** diripiat, infirmosque eos reddat, prodest illis sua infirmitas: debilitata enim membra quibus prius non bene utebantur, a malo opere cessabunt. Quod autem sequitur: *Et domus eorum in desertum*, multi sunt in Ecclesia aedificantes Sion in sanguine, et Jerusalem in iniquitate, quibus prodest tales domus destrui. Legamus Leviticum, ubi leprosa domus destrui jubetur (**Levit. XIV**). Et quia lepra permanens est et diffunditur, lapides ejus et ligna et omnis pulvis extra civitatem in locum immundum projici jubetur. Sed et in Jeremiae principio tale quid scribitur, *Ecce dedi sermones meos in os tuum: ecce constitui te hodie* [Al. *tacet hodie*] *super gentes, et regna: eradicare, et suffodere, et disperdere, et aedificare, et plantare* (**Jer. I, 9, 10**). Destruitur aedificatio pessima, ut postea aedificatio bona construatur: eradicatur iniqua plantatio, ut plantatio juxta ponatur. Unde et in Salomone legimus: *Melius est habitare sub divo, quam in calce litis cum iniquitate, et in domo*

nova (Prov. XXI, 9). Quasi bonus ergo Deus domos eorum, qui erant defixi in faecibus suis, et dixerant in corde suo: *Non faciet bene Dominus, et non faciet male*, destruit, nec eos in leprosis et immundis domibus habitare permittit: nec facit ut bibant vinum de vineis, quas plantaverant. Si enim plantassent vineam Sorec, et vineam electam totam veram, bibissent vinum suum, et inebriati essent cum patriarcha Noe et Joseph in meridie (**Gen. IX et XLIII**); sed quia dixerunt: *Non faciet bene Dominus, et non faciet male (Deut. XXXII, 32, 33)*, et de vinea Sodomorum erat vinea eorum, et propago eorum de Gomorrha, *Uva eorum uva fellis, et botrus amaritudinis eis: furor draconum, vinum eorum: et furor aspidum insanabilis (Jer. IX, 23)*, propterea plantaverunt vineas, et non bibent vinum earum. Et mystice dicitur de Sodoma et Gomorrha, quod omnis plantatio eorum perierit. Si enim permansissent in eo quod coeperant, ut essent quasi paradisus Dei, et non finissent in malo, ut essent quasi terra Aegypti, plantatio eorum utique permansisset. Tale quid et illud super Aegyptiis sonat in Psalmis: *Occidit in grandine vineas eorum, et moros eorum in pruina (Ps. LXXVII, 47)*. Quasi clementissimus quippe Deus, omnem Aegyptiam plantationem et arbusculas, quae in Aegypto radicatae sanguineos habent **691** fructus, interfecit et subvertit, ne bibant qui male plantaverunt, et comedant ex eis fructum. Prope est dies Domini magnus et velox nimis, cui resistere nemo potest: prope autem est vel propter aeternitatem, quia nihil ei longum est, vel propter poenae magnitudinem, quia patienti numquam longe videtur supplicium quod inferendum est. Sive prope, ut supra diximus, cum exierimus a saeculo, et uniuscujusque mors consummationem mundi fecerit; et

non solum prope, sed etiam velox nimis, ut velocitas adventus ejus in eo quod additur, *nimis*, ostendatur.

(Vers. 15, 16.) *Vox diei Domini amara: tribulabitur ibi fortis: dies irae, dies illa, dies tribulationis et angustiae, dies calamitatis et miseriae, dies tenebrarum et caliginis, dies nebulae et turbinis, dies tubae et clangoris super civitates munitas, et super angulos excelsos.* LXX: *Vox diei Domini amara et dura posita est, fortis: dies irae, dies illa, dies tribulationis et necessitatis, dies miseriae et perditionis, dies tenebrarum et turbinis, dies nebulae et caliginis, dies tubae et clamoris super civitates munitas, et super angulos excelsos.* Juxta superiora, vel de Babylonica captivitate accipe, vel de extrema quam passi sunt a Romanis, super qua et Dominus flevit Jerusalem, dicens: *Jerusalem, Jerusalem, quae occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te missi sunt* (**Matth. XXIII, 37**), et caetera. Vere enim expetita vindicta est a sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariae, quem occiderunt inter templum et altare (**II Par. XXIV**): et ad extremum de Dei Filio, dicentes: *Sanguis ejus super nos, et super filios nostros*, experti sunt diem amarum: quia ad amaritudinem Dominum provocaverant: diem a Domino constitutam, in qua non imbecillis quilibet, sed fortissimi viri deprimentur, et veniet super eos ira in finem. Saepe quippe et ante iram Domini sustinuerunt; sed ira illa non fuerat consummationis et finis (**Matth. XXVII, 25**). Quid necesse est nunc describere quantas in utraque captivitate sustinuerint calamitates, et quomodo qui lucem Domini respuerunt, in tenebris et in caligine versati sint, et qui noluerunt solemnum dierum audire tubas, audierint clamorem [*Al. clangorem*] bellantium? De civitatibus autem

munitis et excelsis angulis Judaeae, qui [*Al.* quod] ad **692** solum usque sunt diruti, puto oculorum magis esse quam aurium iudicium: nobis praesertim qui nunc in ista sumus provincia licet videre, licet probare quae scripta sunt. Vix ruinarum parva vestigia in magnis quondam urbibus cernimus. Silo, ubi tabernaculum et arca Testamenti Domini fuit, vix altaris fundamenta monstrantur. Gabaa illa civitas Saulis usque ad fundamenta diruta est (**Josue XVIII**). Rama et Bethoron et reliquae urbes nobiles a Salomone constructae, parvi viculi demonstrantur. Legamus Josephum et prophetiam Sophoniae, illius cernemus [*Al.* cernimus] historiam: et hoc non tantum de captivitate dicendum est, sed usque ad praesentem diem, perfidi coloni post interfectionem servorum, et ad extremum Filii Dei, excepto planctu, prohibentur ingredi Jerusalem, et ut ruinam suae eis flere liceat civitatis, pretio redimunt, ut qui quondam emerant sanguinem Christi, emant lacrymas suas: et ne fletus quidem eis gratuitus sit. Videas in die quo capta est a Romanis et diruta Jerusalem, venire populum lugubrem, confluere decrepitas mulierculas, et senes pannis annisque obsitos, in corporibus et in habitu suo iram Domini demonstrantes. Congregatur turba miserorum, et patibulo Domini coruscante, ac radiante ἀναστάσει ejus, de Oliveti monte quoque crucis fulgente vexillo, plangere ruinas templi sui populum miserum, et tamen non esse miserabilem: adhuc fletus in genis et livida brachia, et sparsi crines, et miles mercedem postulat, ut illis flere plus liceat; et dubitat aliquis, cum haec videat, de die tribulationis et angustiae, de die calamitatis et miseriae, de die tenebrarum et caliginis, de die nebulae et turbinis, de die tubae et clangoris? Habent enim et in luctu tubas, et, juxta prophetiam, vox solemnitatis versa est in planctum. Ululant

super cineres Sanctuarii, et super altare destructum, et super civitates quondam munitas, et super excelsos angulos templi, de quibus quondam Jacobum fratrem Domini praecipitaverunt. Haec de captivitate dicta sint Judaeorum. Caeterum si diem Domini, ut supra, referamus ad consummationem mundi, sive ad uniuscujusque exitum vitae, manifesta **693** erit interpretatio, quod vox diei Domini amara sit, et necessitate plena et ira, et tribuletur ibi fortis: cum etiam qui sancti sunt, salventur quidem, sed tamen sic quasi per ignem. Dies illa dies tribulationis, et angustiae et calamitatis, et miseriae, in qua dicent: Vae nobis, quia miseri facti sumus. Dies tenebrarum: *Omnis enim qui male operatur, odit lumen, et non venit ad lucem* (**Joan. III, 20**); et necesse est ut qui lumen oderit, eum tenebrae consequantur. Dies erit nebulae et turbinis; veniet enim super eum tempestas Domini, et clangor tubae, quam Apostolus significat, dicens: *In novissima tuba* (**I Cor. XV, 52**). Erit enim dies tubae et clangoris super civitates munitas, quas sibi in multitudine peccatorum cum Cain aedificaverant. Et super angulos excelsos, opera perversa et a recta via Domini declinantia (*Al. a recta via deviantia*). Unde et a Salvatore arguuntur ὑποκρίται Pharisei, quod adorent (*Al. orent*) in angulis platearum (**Matth. VI**). Via enim recta et tendens ad paradisum arcta, et angusta est quae ducit ad vitam. Via autem fracta habens angulos et tortuosa, lata, et spatiosa est, quae ducit ad mortem (**Matth. VII**). Simulque inter verba severitatis Domini cerne clementiam, quod propterea amara sit dies, et dies irae, et dies tribulationis, et dies tubae et clangoris, ut civitates male munitae et perversi anguli destruantur.

(Vers. 17, 18.) *Et tribulabo homines, et ambulabunt ut caeci, quia Domino peccaverunt: et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercora: sed et argentum eorum et aurum [Vulg. addit eorum] non poterit liberare eos in die irae Domini, et in igne zeli ejus devorabitur omnis terra: quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.* LXX: *Et tribulabo homines, et ambulabunt ut caeci, quia Domino peccaverunt, et effundet sanguinem eorum sicut pulverem, et carnes eorum sicut stercus boum [Al. bubalum], et argentum eorum et aurum eorum non poterit eruere eos in die irae Domini, et in igne zeli ejus consumetur omnis terra: consummationem enim et festinationem faciet super omnes habitantes terram.* Non est difficile juxta priorem sensum haec fuisse perpressam dicere Jerusalem, quae propter crucem Domini sustinuit: recessit enim ab ea visitatio Domini, et tribulati sunt omnes **694** homines in tota Judaea, et propter magnitudinem pressurae ambulaverunt ut caeci, quid agerent ignorantes. Et haec passi sunt, quia Domino, id est, Dei Filio peccaverunt. Nam quia fuderunt sanguinem prophetarum et sanguinem Christi, fusus est sanguis eorum sicut humus in tota regione, et corpora eorum remanserunt insepulta, sicut stercora super faciem terrae. Divites quoque eorum qui argentum et aurum iniquitate nimia congregaverunt, opibus suis de die irae Domini non potuerunt liberari: ignis enim zeli Domini succensus adversus eos, devoravit omnem provinciam. Nec grande fuit tempus in medio: nam post quadraginta et duos annos Dominicae crucis, circumdata est ab exercitu Jerusalem, et consummatio illius facta est cum festinatione, et non solum illius, sed cunctis terrae Judaeae habitatoribus. In consummatione autem vel mundi vel uniuscujusque

tribulabuntur omnes homines, qui homines permanserunt, et mortui sunt quasi homines. Et ambulabunt ut caeci, quia lumen perdere virtutum, et locum poenitentiae non habebunt: et haec patientur quia Domino peccaverunt. Si enim Dominus [*Al. Domini*] justitia est, veritas, sanctitas, caeteraeque virtutes, quisquis injuste fecit, et mentitus est, et scorta vitiaque sectatus est, Domino peccavit. Sed quod sequitur: *Et effundetur sanguis eorum sicut humus, et corpora eorum sicut stercora boum*, videtur absurdum, ut in resurrectione mortuorum, et in consummatione mundi atque iudicio, dicamus effundi sanguinem et corpora jacere quasi stercora. Igitur illud quod ad Noe dicitur: *Et sanguinem animarum vestrarum requiram de manu omnium bestiarum, et de manu hominis, et de manu fratris requiram animam hominis, qui effuderit sanguinem hominis: pro sanguine ejus effundetur sanguis illius* (**Genes. IX, 5, 6**), et in resurrectione credere ridiculum est, et in vita haec stare non potest. Quanti enim effuderunt sanguinem, et sanguis eorum effusus non est? et alii occiderunt hominem veneno, vel suspendio, et tamen cum homo mortuus sit, non est sanguis effusus? Quomodo ergo Dominus est effusus sanguinem eorum in talionem, cum ille **695** qui occidit, sanguinem non effuderit? Sanguis igitur hominis τὸ ζωτικὸν αἷμα, id est, *vitale*, quo vegetatur, et sustentatur, et vivit, debet intelligi: quod qui effuderit, sive per scandalum, sive perversitate doctrinae, in die iudicii effundetur ab eo, id est, quod sibi videbatur habere vitale, cogetur amittere. Juxta hujusmodi sanguinem, et caro intelligitur, de qua et Isaias ait: *Omnis caro, fenum* (**Isai. XL, 6**). Et in Genesi Dominus: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quia caro sunt* (**Gen. VI, 3**). Et Apostolus, de utroque: *Caro et sanguis regnum Dei possidere non poterunt:*

neque corruptio incorruptionem Dei [Al. *tacet Dei*]
haereditabit (**I Cor. XV, 50**). In die ergo consummationis, vel
generalis, vel specialis, omnis sanguis qui effusus est,
clamabit ad Dominum, et apparebit in medio, et opera
sanguinis atque terrena sicut pulvis jacebunt et stercora, et
argentum et aurum divites de die irae non poterunt liberare,
audiente eo, qui moritur: *Stulte, hac nocte tolletur anima tua*
a te; quae autem parasti, cujus erunt (**Luc. XII, 20**)? Non
quod negemus aurum et argentum divites liberare de
morte: *Redemptio enim viri animae, propriae divitiae* (**Prov.**
XIII, 8); sed quod eo tempore liberare non possint, quando
divitias necessitate dimittunt. Omnis enim terra et universa
quae terrena sunt, zelo Domini devorabuntur. Et quod
ait, *zelo*, intellige adhuc amantem Dominum. Nisi enim
amaret humanam animam, numquam zelaretur eam: et in
similitudinem mariti, peccatum ulcisceretur uxoris, qui, si non
amaret, nec de adulterio ejus irasceretur. Et hoc faciet
Dominus cum festinatione cunctis habitantibus terram, his
qui se penitus terrae dederunt, et non fuerunt advenae et
peregrini, sicut justus qui loquitur: *Advena sum ego in terra,*
et peregrinus sicut omnes patres mei (**Ps. XXXVIII, 13**). Et
rursum alibi nolens diutius in tabernaculo carnis habitare,
lacrymabili voce testatur, dicens: *Heu mihi, quia peregrinatio*
mea prolongata est (**Ps. CXIX, 5**). Etenim qui sumus in
tabernaculo corporis hujus,
ingemiscimus conquerentes: *Miser ego homo, quis me*
liberabit de corpore mortis hujus (**Rom. VII, 24**)?

(Cap. II.---Vers. 1, 2.) **696** *Convenite, congregamini, gens*
non amabilis: priusquam pariat jussio quasi pulverem
transeuntem diem: antequam veniat super vos ira furoris

Domini, antequam veniat super vos ira indignationis [Vulg. dies furoris]
Domini. LXX: Congregamini et colligamini, gens inerudita: antequam sitis sicut flos pertransiens diem: antequam veniat ira Domini super vos: antequam super vos irruat dies irae furoris Domini. Post descriptionem malorum, quae in die ventura sunt Domini (secundum duplicem captivitatis expositionem, quam supra diximus) populus ad poenitentiam provocatur, et dicitur ei: *Convenite, et congregamini*, sive, ut in LXX scriptum est, *colligamini*, id est, estote vobis (juxta Apostolum) charitatis vinculo copulati: *gens non amabilis*, quae amore Dei indigna es: sive *gens inerudita*, de qua dicitur in Deuteronomio: *Populus stultus, et non sapiens (Deut. XXXII, 6)*. Et in Jeremia: *Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non recepistis (Jer. II, 30)*, antequam fiat quod prophetatum est, antequam praeceptum sequatur effectus (quod ita facile veniet quasi pulvis pertransiens), antequam super vos furor Domini compleatur. Simulque cerne Dei clementiam: suffecerat prudentibus malorum venientium impetum descripsisse; verum quia non vult inferre supplicia, sed tantum terrere passuros, ipse ad poenitentiam provocat, ne faciat quod minatus est. Generaliter autem tota multitudo credentium, et eorum qui Dei populus nuncupatur, in Ecclesiam congregatur, et dicitur ei: *Convenite in Ecclesiam, sociamini vobis [Al. nobis] charitate et pace*, o *gens inerudita*, quae non vis Dei recipere disciplinam, nec habere scientiam mandatorum ejus; sed divitiis et corporis sanitate et pulchritudine hujus saeculi, carnis quoque voluptatibus delectaris, quae transit quasi flos qui in una marcescit die. Propterea autem dico vobis, *convenite, sociamini*, ne cum judicii tempus venerit, et omnis gloria

vestra transierit: tunc velitis agere poenitentiam, quando locus non erit poenitentiae, sed poenarum. Quaerat aliquis, quomodo hoc ipsum super unoquoque migrante de saeculo possit intelligi. Dicitur **697** ergo ad singulos: O tu, qui saeculi negotiis occupatus, per diversa discurre, revertere in sanctorum Ecclesiam, et junge te eorum vitae et coetui quos vides placere Deo, et dissoluta membra animae tuae nec sibi cohaerentia in unam sapientiae coge compagem, et illius haere complexui, et audi mystice: *Confortamini, manus dissolutae: genua debilia, solidamini (Isai. XL, 7):* nec glorieris in bonis carnis, et ejus flore qui praeterit: *Omnis enim caro fenum, et omnis gloria ejus quasi flos feni. Aruit fenum, et flos decidit: verbum autem Domini manet in aeternum.* Possumus hoc capitulo uti pro tempore: si quando viderimus aliquem honoribus saeculi [*Al. addit. deditum*] et congregandis divitiis occupatum, ad Ecclesiam vel raro, vel numquam venire, et dicere ad eum, congregare et conjungere populo Dei, qui Domini praecepta non audis, antequam gloria tua pertranseat, antequam dies tibi furoris Domini adveniat.

(Vers. 3, 4.) *Quaerite Dominum, omnes mansueti terrae, qui judicium ejus estis operati: quaerite justum, quaerite mansuetum, si quomodo abscondamini in die furoris Domini. Quia Gaza destructa erit, et Ascalon in desertum. Azotum in meridie ejicient, et Accaron eradicabitur. LXX: Quaerite Dominum, omnes humiles terrae: judicium operamini, et justitiam quaerite, et respondete ea, ut protegami in die irae Domini, quia Gaza direpta erit, et Ascalon in desertum: et Azotus in meridie projicietur, et Accaron eradicabitur.* Humilis terrae appellatur, qui non humilitate, quae virtutem sonat, sed peccatis humiliatus est, nec potest

cum Christo dicere: *Discite a me, quia mitis sum, et humilis corde* (**Matth. XI, 29**). Omnis enim qui se humiliat, exaltabitur. Et in alio loco sermo ad sanctum dirigitur: quanto major fueris, tanto magis humilia teipsum, et coram Deo invenies gratiam (**Eccl. III**). Qui autem peccatis humiliatus est, et aggravatus est conscientia delictorum, ac loquitur: *Sicut onus grave, gravatae sunt super me* (**Psal. XXXVII, 5**), iste debet audire: *Venite ad me omnes qui laboratis et onerati estis, et ego reficiam vos* (**Mat. XI, 28**). Hoc dictum sit in principio secundum LXX interpretes. Caeterum juxta Hebraicum alter sensus est. Dicitur enim ad sanctos: O vos, qui mea praecepta custoditis, qui **698** in terra positi, et scientes, quoniam omnis qui se humiliat exaltabitur, imitati estis mansuetudinem meam, et judicium estis operati, quaerite Dominum in mansuetudine vestra. Et si vultis scire quis iste sit Dominus, quaerite justum, quaerite mansuetum: *Pater enim omne judicium dedit Filio* (**Joan. V, 22**), qui juste judicaturus est. Et quia [*Al. qui*] mansueti estis, propterea quaerite mansuetum, ut quidquid in vestra mansuetudine minus est, ab eo qui fons est mansuetudinis, impleatur. Hoc autem dico vobis: Si quomodo abscondamini in die furoris Domini, hoc est, si forte possitis ex eo, quod quaesistis Dominum, et justitiam ejus estis operati, iram diei vitare venientis, et effugere captivitatem, quae vel a Nabuchodonosor, vel a Romanis inferenda est populo Judaeorum. Si autem de his dubitat [*Al. dubitant*], qui ejus judicia fecerint, dicens [*Al. dicentes*]. *Si quomodo abscondamini in die furoris Domini*, quid fiet de peccatoribus? Tanta enim vastitas Judaeae terrae veniet, et tam sublimis victor huc Babylonius ascendet exercitus, ut etiam potentissimas urbes Philistinorum, quae semper vobis

aequo certamine restiterunt, eadem captivitas apprehendat. Gaza enim destructa erit, et Ascalon in solitudinem redigetur, et Azotum, non furto, sed bello, id est, manifesta luce atque victoria in captivitatem trahent: et *Accaron*, quae interpretatur *eradicatio*, hoc sustinebit, quod in suo vocabulo sonat, id est, *eradicabitur*. Hoc juxta litteram et Hebraicam veritatem. Juxta Septuaginta autem praecipitur humilibus terrae, de quibus supra dictum est, ut operentur judicium, et quaerant justitiam, quam non puto aliam esse praeter Christum. Et quia omnis qui quaerit, inveniet (**Mat. VII, 8**), id quod invenerint, aliis respondeant, hoc est, alios doceant: *Sapientia enim abscondita, et thesaurus non comparens, quae utilitas in ambobus (Eccl. XX, 32)?* Et hoc, inquit, praecipio vobis, ut in die irae Domini protegimini, vel in consummatione mundi, vel in exitu uniuscujusque de saeculo, Gaza enim et Ascalon, et Azotus, et Accaron diversa supplicia sustinebunt: *Gaza* enim interpretatur *fortitudo ejus*. Omnes ergo qui sibi applaudunt in fortitudine **699** corporis et potentia saeculari, et dicunt cum diabolo, *fortitudine faciam*, diripientur in die irae Domini, et ad nihilum redigentur. Ascalon quoque, quae dicitur *ponderata*, vel *ignis homicida*, cum venerit dies irae Domini, sceleris sui mensuram sentiet, et eodem quo operata est, pondere deprimetur. Et quia arsit ad effundendum sanguinem, et multas scandalizavit animas, et impletum est in ea: *Virum sanguinum et dolosum abominabitur Dominus (Psal. V, 7)*, non diripietur ut Gaza, sed in solitudinem redacta, gehennae ignibus usque ad pulverem cremabitur. Nec non et *Azotus*, quae Hebraice dicitur ESDOD (), et in lingua nostra sonat, *ignis generationis*, clara luce vastabitur: arsit enim libidine, et generationis incendio

debacchata est. Et quia omnes adulterantes quasi clibanus corda eorum (**Osee VII**), et sagitis ardentibus vulnerati sunt, non in tenebris, non in occulto iudicio; sed in meridie, hoc est, quando sancti plenam recipient claritatem, projicientur in tenebras, et sanctorum consortium non habebunt. Sed *Accaron*, quae interpretatur *sterilitas*, vel *eradicatio*: quia nullos fructus habuit et perversitate doctrinae suae eradicavit plurimos, ipsa quoque eradicabitur. Has autem omnes varietates intellige in animarum vitiis atque peccatis, et quia uniuscujusque opus quale sit, in die iudicii ignis probabit (**I Cor. III**).

(Vers. 5-7.) *Vae qui habitatis funiculum maris, gens perditorum: verbum Domini super vos, Chanaan, terra Philisthinorum: et disperdam te ita ut non sit habitator [Vulg. inhabitator]. Et erit funiculus maris requies pastorum, et caulae pecorum: et erit funiculus ejus qui remanserit de domo Juda: ibi pascentur, in domibus Ascalonis ad vesperam requiescent: quia visitabit eos Dominus Deus eorum, et avertet captivitatem eorum. LXX: Vae qui habitatis funiculum maris, advenae Cretensium: verbum Domini super vos, Chanaan, terra Allophylorum, et perdam vos de habitatione. Et erit Creta pascua gregum, et ovile pecorum, et erit funiculus 700 maris his, qui reliqui sunt de domo Juda: super ipsos pascentur in domibus Ascalonis: post meridiem divertent ÷ a facie filiorum Juda ** quia visitabit eos Dominus Deus eorum, et avertet captivitatem eorum.* Quantum ad historiam, non est difficile interpretari, quia in superioribus dixerat: *Gaza destructa [Al. deserta] erit, et Ascalon in desertum: Azotum*

in meridie ejicient [Al. dejicient], et Accaron eradicabitur. Quatuor magnis Palaestinae urbibus nominatis, nunc ad ipsam generaliter provinciam patet sermonem Domini fieri, et praedici ei: Vae qui habitatis funiculum maris, Babylonio veniente; quia et ipsi qui juxta mare habitant, perient atque tollentur. Quod autem terra Palaestinorum terra sit Chanaan, nulli dubium est. Et disperdam te, inquit, ita ut nullus sit habitator: et in tantam venies vastitatem, quae laetabaris in eversione Judaeae, ut omnes tuae urbes munitissimae in ovilia sint pastorum. Et postquam Dominus visitaverit populum suum, et fecerit eos regredi sub Zorobabel et Jesu, et aedificaverint templum, et extruxerint Jerusalem, tu ita inculta eris, et sic vepribus urticisque operieris, ut pastores de reliquiis Judaeorum in Ascalone post meridiem requiescant, et in urbe quondam nobili greges suos faciant accubare, et hoc fiet, quia Dominus visitabit plebem suam, et avertet captivitatem ejus, quod factum nec ne sit, Deus viderit. Neque enim nunc nobis propositum est historiae texere veritatem; sed ea intimare nostris, quae accepimus ab Hebraeis. Juxta spiritualem autem sensum et translationem LXX difficilis intelligentia est, maxime quia et in interpretatione discordant. Ubi enim nos transtulimus, *gens perditorum*, illi dixerunt, *advenae Cretensium*: et quod Hebraice scriptum est GOI CHORETHIM (), pro GOI, id est, *gente*, legerunt GAR, hoc est, *advenam*: et pro CHORETHIM, quod dicitur, *perditorum*, nomen *Cretae* insulae putaverunt. Denique et Aquila, et quinta editio interpretati sunt, 701 ἔθνος ὀλέθριον: Et Theodotio ἔθνος ὀλεθρίας: Symmachus quoque ἔθνος ὀλεθρευόμενον, quae omnia cum interpretatione nostra faciunt. Rursum, ubi nos

diximus, *Et erit funiculus maris requies pastorum*, et omnes interpretes huic translationi congruerunt, scribitur in LXX: *Et erit Creta pascua gregis, et ovile pecorum*. Igitur spiritualibus spiritualia comparantes, et Vulgatae editionis coeptam semel tenentes semitam, quaerimus an alibi in Scripturis sanctis nomen Cretae legerimus. Et, ni fallor, illud in promptu est: *Cretenses semper mendaces: malae bestiae, ventres pigri: testimonium hoc verum est (Tit. I, 12, 13)*. Qui fluctuant et circumferuntur omni vento doctrinae in deceptione hominum, in versutia erroris: isti cum debuerint in terra confessionis, hoc est, in terra habitare Judaeae, voluerunt magis advenae esse Cretensium, qui diversis maris fluctibus hinc inde tunduntur, et sonant aere Corybantio, et sunt, juxta Apostolum, *quasi cymbalum tinniens (I Cor. XIII, 1)*. Et quia advenae sunt Cretensium, ideo sermo Dei, hoc est, comminatio fit ad illos: et dicuntur terra Chanaan semper in fluctu, semper in motu, et terra Allophylorum: alieni enim a Deo, in funiculo maris et in Cretae regione versantur. Fit itaque ad eos sermo Dei, vel in consummatione et fine mundi, vel quotidie per ecclesiasticos viros, et qui possunt cum apostolo dicere: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christus (II Cor. XIII, 3)?* ut ejiciantur de Creta, et perdantur de pristinis habitationibus suis, et illa regio quae prius gregem perditum continebat, incipiat esse ovile pecorum Christi; et Judas, id est, vera confessio, habitet in funiculis maris. Cumque jam coeperit esse mundus ad vesperam, et de multis vocatis pauci electi, et qui nunc reliqui vocantur de domo Juda, paverint eos qui primum in mari, et in Creta, et in mendacio pascebantur: declinabunt in domibus Ascalonis, id est ubi prius ignis diaboli et interfectorum manabat cruor: *Ascalon* enim interpretatur *ignis homicida*. Et hoc fiet

quia visitabit Dominus populum suum, et hi qui ante facile capiebantur sophismatibus haereticorum, quasi de captivitate venientes, vincent adversarios suos, et habitabunt **702** in tabernaculis eorum. Quod autem legitur in LXX, *A facie filiorum Juda*, obelo praenotavimus, nec in Hebraeo enim, nec apud ullum fertur interpretum, et contextum capituli sensumque conturbat: non quod difficile fuerit quomodocumque et hoc posito sententiam texere; sed semel decrevimus veritatem interpretationis, et lectoris magis eruditi, quam vulgi iudicium sequi.

(Vers. 8 seqq.) *Audivi opprobrium Moab, et blasphemias filiorum Ammon, quae exprobraverunt populo meo, et magnificati sunt super terminos eorum. Propterea vivo ego, dicit Dominus Deus [Vulg. tacet Deus] exercituum, Deus Israel: quia Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha: siccitas spinarum et acervi salis, et desertum usque in aeternum, reliquiae populi mei diripient eos: residui gentis meae possidebunt illos. Hoc eis eveniet pro superbia sua, quia blasphemaverunt, et magnificati sunt super populum Domini exercituum. Horribilis Dominus super eos: et attenuabit omnes deos terrae, et adorabunt eum viri [Al. vir] de loco suo, omnes insulae gentium. LXX: Audivi opprobrium Moab, et contumelias filiorum Ammon: in quibus exprobraverunt populo meo, et magnificati sunt super terminos meos. Propterea vivo ego, dicit Dominus [Al. Dominus Deus] virtutum, Deus Israel: quia Moab sicut Sodoma erit, et filii Ammon quasi Gomorrha, et Damascus derelicta quasi acervus areae, et dissipata usque in sempiternum, et qui reliqui fuerint de populo meo, diripient eos, et residui gentis meae possidebunt eos: hoc erit eis pro*

contumelia sua, quia exprobraverunt et magnificati sunt super Dominum omnipotentem: manifestus erit Dominus super eos, et disperdet omnes deos gentium terrae, et adorabunt eum singuli de loco suo, omnes insulae gentium. Quod excepto Daniele propheta, qui quatuor regnorum saepius cernit visiones, et eorum differentias sub aliis atque aliis imaginibus exponit (**Dan. VIII**), Isaias, Jeremias, Ezechiel faciunt, ut post visionem Judae adversum caeteras nationes, quae in circuitu ejus sunt, vertant vaticinium, et juxta ἰδιώματα singularum, quae eis ventura sunt, nuntient, atque in descriptione earum diutius immorentur: hoc nunc propheta Sophonias, quamquam breviter, eodem tamen ordine facit. Post Philisthiim enim contra quos supra comminatio praecucurrit, **703** Gaza, inquit, destructa erit, et Ascalon in desertum, Azotum in meridie ejicient, et Accaron eradicabitur. Nunc adversus Moab, et filios Ammon, sive ut in LXX additum est, contra Damascum, quae in Isaia (**Cap. XVII**) dicitur *Aram*, textitur prophetia, eo quod praebentes auxilia Nabuchodonosor, vastaverint Judam, conculcaverint sanctuarium ejus, templum quoque subverterint, et subjugato populo Israel, Dominum blasphemaverint. Nabuchodonosor quippe atque Chaldaei, Judaeorum urbibus subrutis, caeteras gentes oppresserunt, et ita factum est, ut qui insultaverant populo Dei, ipsi quoque eadem malorum angustia premerentur, et haberent conservum Judam, quem putaverunt se habere subjectum. Igitur antequam veniat captivitas sub Josia adhuc rege, necdum Jerosolymis temploque subversis, dirigitur adversum insultantes prophetia, ut mala quondam populi Dei, caeterarum gentium levarentur malo [*Al. malis*]. Audivi, inquit, opprobrium Moab, quae nunc Areopolis appellatur, et

blasphemias filiorum Ammon, quae et ipsa urbs Arabiae secunda post Bosram Philadelphia dicitur: in quibus exprobraverunt populo meo, et ejectis Judaeis, dilataverunt in terra eorum fines suos. Propterea quia blasphemaverunt me, et exprobraverunt populo meo, ego Dominus exercituum, qui possum implere quod comminor, et Deus Israel, qui in populo meo ipse patior injuriam, faciam ut sit Moab quasi Sodoma, et filii Ammon quasi Gomorrha. Legamus hujusmodi visiones in Isaia et Jeremia, et eadem quae nunc hic legimus, reperiemus. *Siccitas spinarum et acervi salis, et desertum usque in aeternum*, pro quo nescio quid sibi volentes LXX *Damascus evulsam et derelictam* interpretati sunt, nisi fallor, verbi ambiguitate decepti: siccitas enim quod Hebraice dicitur MAMASAC (), excepta prima littera MEM si mutetur, et DALETH accipiatur, easdem litteras reliquas habet, quas et Damascus, et potest legi pro superiori verbo DAMASEC. Quaeritur autem quomodo istae urbes, hoc est, Moab et filii Ammon, redactae sint in Sodomam et Gomorrham, et quasi spinarum ariditas et acervi **704** salis, usque in aeternum non aedificentur? Et quod quidem vastatae sint quasi Sodoma et Gomorrha, exponendi nulla est difficultas. Verum hoc quod sequitur: *Desertae erunt usque in aeternum*, aut destructionem regni earum interpretabimur (quia postea subversae a Chaldaeis, regnum suum perdiderunt, et deinceps vel ab Antiochis, vel a Ptolemaeis tentae, novissime Romano imperio colla submiserint), aut certe ὑπερβολικῶς dici accipiendum est: LOLAM () quippe et *aeternitatem* sonat et *saeculum*: ex quo et pro uno saeculo, et pro aliquanto tempore, et una aetate accipi potest. Et qui reliqui fuerint de populo Israel, vastabunt eos, et blasphemantia quondam Chaldaeorum auxilia possidebunt. Hoc autem eveniet eis pro

superbia eorum, quia blasphemaverunt, et magnificati sunt contra populum Domini exercituum, qui Dominus exercituum erit horribilis super eos, et horror ejus non interficiet superbos: non blasphemantium sanguinem fundet; sed disperdet et attenuabit omnia idola eorum, ut qui prius tenebantur errore, et Domini beneficia non sentiebant, malorum necessitate pressi, sciant idola nihil prodesse, et adorent eum unusquisque de loco suo omnes insulae gentium. Hucusque juxta Hebraicum. Nunc ad LXX interpretes revertamur, cogamusque Judaeos, qui tantum sequuntur historiam, exponere nobis quando Moab et filii Ammon facti sint quasi Sodoma et Gomorrha, et quasi acervi salis, et desertae usque in aeternum: debent monstrare sulphureas pluvias, vineas, terram in cineres favillamque conversam, mare supra de puteis quondam salis, quod nunc Mortuum dicitur, inundasse: quando eos diripuerint Judaei, quando residuae gentes Israeliticae possederint eos. Aut quae indignatio Domini est pro blasphemia et contumeliis attenuare et disperdere eos? non Moab et Ammon, sed universam terram, ut adorent eum singuli de loco suo, omnes insulae gentium? quod magis pro beneficio tribuet blasphemantibus, ut ab errore redeant ad salutem. Quod si voluerint dicere, post regressionem de Babylone has gentes populo Israel fuisse subjectas, **705** primum auctoritatem postulabimus Scripturarum, unde hoc factum probent: deinde cum minime potuerint demonstrare, concedemus eis ex superfluo, atque dicemus: Esto accidisse quod dicitis: quae justitia Dei esset blasphemasse avos, et exprobrasse atavos, et postea nepotibus redditum? cum utique illa sententia, qua antea dicebatur in Lege, peccata patrum in filios in tertia et in quarta generatione restitui (**Exod. XX**), per Ezechielem soluta

sit: *Vivo ego, dicit Dominus: nequaquam dicetur haec parabola; sed anima quae peccaverit, ipsa morietur (Ezec. XVIII, 20).* Et simul animadvertite, parabolam esse quod dictum est, nec id sonare quod in superficie litterae proferunt. Quod si injustum est nepotibus reddere quod deliquerint avi: quanto injustius pro stultitia Judaeorum hoc ipsum sperare in consummatione mundi fieri, quando non Christus eorum, ut putant; sed est venturus Antichristus. Sicubi enim arctati fuerint in historia, ut doceant completum esse quod dictum est, statim transiliunt ad futura Christi tempora, et omnia quae non possunt exponere, post multa saecula sibi repromittunt, et dicunt, et Moab, et filios Ammon, et Aegyptum, et Philisthiim, et Idumaeam, quae nunc insultant Judaeis, eo tempore puniendas. Interrogemus ergo eos, quare has potissimum gentes Deus puniat, et non totum orbem in quo Judaei longe lateque dispersi sunt. Si enim meretur Moab corripi, Judaeis insultans, et filii Ammon et reliquae gentes in circuitu, quare Gallia non corripitur? quare Britannias in comminatione non ponit? cur Hispaniae a poena alienae sunt? quam ob causam de Italia nihil dicitur? de Africa cur tacetur? et ut semel dicam, cum totus orbis Judaeos captivos teneat, quid solae gentes tantum commisere flagitii, quae in circuitu ejus sunt, ut solae potissimum nominentur? Haec contra Judaeos, et generalem in omnibus prophetis ubicumque adversum gentes aliqua prophetia dicitur, explanationem. Nunc quod supra diximus, *Damascum* Hebraice non haberi, nec apud quemquam alium interpretem, etiam ex ipso Scripturae ordine comprobabimus. **706** Ad id enim quod dixerat: *Audivi opprobrium Moab, et blasphemias filiorum Ammon,* postea retulit: *Quia Moab et Sodoma erit, et filii Ammon quasi*

Gomorrha. Quod ergo sequitur: *Et Damascus deserta, quasi acervus areae*, debuerat et de Damasco aliquid praemisisse, ut quomodo de duabus gentibus dixerat: *Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon ut Gomorrha*, quarum peccata ante jam dixerat: sic et Damasci vel opprobria, vel blasphemias descripsisset, ut postea digne supplicium videretur inferre. Sed et hoc ipsum quod dicitur: *Quasi acervus areae*, quod Graece dicitur ὥς θιμωνία ἄλός, putamus LXX ἄλός interpretatos, id est, *salis*; sed ab imperitis qui θιμωνίαν, hoc est, *acervum* frumenti vel frugum putaverunt, pro ἄλός, additis duabus litteris ω et ν, quasi ad consequentiam frugum, ἄλωνος, hoc est, *areae*, positum. Hoc de interpretationis varietate et errore sit dictum, et de difficultate historiae. Qui autem doctus vir est, et spiritualibus spiritualia comparat, et non quaerit quae deorsum sunt, sed ea quae sursum, et cum Christo resurgit ab inferis, et veterem hominem deponens induitur novo, opprobria [*Al. opprobrium*] Moab, et blasphemias [*Al. contumelias*] filiorum Ammon, ad magistros contrariorum Ecclesiae dogmatum referet, qui et ipsi videntur de genere esse Abraham, et effugisse incendium Sodomae et Gomorrhae, et habitare in Segor parvula. Sed quia generatio eorum in tenebris est, et lumen veritatis non possunt aspicere (declinaverunt enim a Deo Patre, quod interpretatur ex nominibus Lot et Moab) et Dei esse filii cessaverunt (quod dicitur populus meus) et in tenebrosa spelunca concepti de incestis nuptiis substiterunt: propterea usque hodie simplicitati filiorum Judae insultantes, magnificare cupiunt super terminos ejus possessionem suam, de quibus in Proverbiis dicitur: *Non transferas terminos sempiternos, quos posuerunt patres tui* (**Prov. XXII, 28**). Vide haereticos in

dialectica sibi et rhetorica et omnium sophismatum dogmatibus applaudentes, contemnere Ecclesiae rusticitatem, et quasi indignam mysteriis suis, quae sibi quasi idola confinxerunt, **707** despiciere, et habere pro nihilo: et non quaeres quae sint opprobria Moab, et contumeliae filiorum Ammon, in quibus exprobraverunt populo Dei. Juravit itaque Dominus per semetipsum dicens: *Vivo ego, dicit Dominus*. Et pulchre ad distinctionem mortuorum deorum, qui appellantur idola, se viventem dicit Deus Israel, hoc est, populi videntis Deum: quod blasphemantes hae gentes, id est, Moab et filii Ammon, de quibus supra diximus: *Sicut Sodoma et Gomorrha erunt*, videntur quidem sibi in eo quod gentiles non sunt, exisse de Sodomis et Gomorrhis, sed quia blasphemant populum Dei, et contra Israel faciunt, in Sodomam reputabuntur et Gomorrham, et ita delebuntur ut illae deletae sunt ante, nullum in se habentes vestigium viroris [*Al. vigoris*] et vitae. Nec mirum si hoc de haereticis intelligamus, cum reputentur quasi Sodoma et Gomorrha, cum etiam ad Ecclesiasticos, qui Dei non observavere mandata, et egressi sunt a praeceptis ejus, dicatur per Isaiam: *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, et attendite in legem Domini, populus Gomorrhae (Isai. I, 10)*. Et ad presbyteros cupientes sub figura Susannae Ecclesiae corrumpere castitatem, dicat Daniel: *Hoc est iudicium Dei: semen Chanaan, et non Juda (Dan. XIII)*. Et ut sciatis quotiescumque Sodoma et Gomorrha et Aegyptus nominantur, non de his dici provinciis, quas oculis cernimus, sed de aliis spiritualibus, quibus sermo propheticus comminatur: legite in Apocalypsi Joannis: *Locus autem in quo Dominus crucifixus est, vocatur spiritualiter Sodoma et Aegyptus (Apoc. XI, 8)*. Si ergo Jerosolyma in qua crucifixus est Dominus, vocatur spiritualiter Sodoma et

Aegyptus, quare non econtrario Aegyptus et Sodoma et Gomorrha, si opera fecerunt Jerusalem, et terrae Judae, in terram sortis Domini transferantur? Denique et David non erat de sacerdotibus, nec licebat ei comedere panes propositionis (**I Reg. XXI**), sed quia per singula crescebat opera, et persecutio Saul virtutum illius profectus erat, propterea in fuga sua dum nescit, subito antistes efficitur, et accipit panes propositionis, et non violat mandatum Dei. Hoc totum diximus, quia Moab ut Sodoma erit, et filii Ammon, ut Gomorrha. Damascus quoque quae interpretatur, *sanguinem bibens*, aut *sanguis sacci*, **708** erit derelicta a Dei misericordia, quasi acervus salis. Quia enim princeps ejus est rex Aretha, et Damasceni Paulum occidere cupiunt, et per murum in sporta dimittitur (**Act. IX**), non dicitur ad Damascum: *Vos estis, sal mundi*; nec illud sal vocatur, quod semper offertur in victimis, sed quod infatuatum est, et de quo in Evangelio scribitur: *Si autem sal infatuatum fuerit, in quo salietur? ad nihilum est utile, neque in terram, neque in sterquilinum, sed foras projiciunt illud, ut ab hominibus conculcetur* (**Matth. V, 13**). Et Moab igitur, et Ammon et Damascus, qui sese adversus Domini scientiam paraverunt, et blasphemaverunt populum Dei: et dixerunt in eum plurimas contumelias, et voluerunt dilatare terminos suos in terra Ecclesiae, et populum Dei possidere, desertae erunt et destructae [*Al. destitutae*], et reliqui de populo Dei, hoc est, viri Ecclesiastici in Scripturis Dominicis eruditi diripient eos, et residui gentis Dominicae possidebunt eos, et hoc eis erit pro contumelia, quia [*Al. qua*] exprobraverunt et magnificati sunt contra Dominum omnipotentem. Vide clementiam, vide misericordiam Domini: contumeliam patitur, blasphematur, diripiuntur termini ejus: et ille quid facit? Mittit ad reliquias

populi sui, de quibus diximus, ut sibi blasphemantes dividat, et in suam ducat possessionem. Multo enim stulto melius est servire sapienti, et fatuitatem ejus Domini sapientia corrigi, quam suae eum stultitiae derelinqui. Veniet itaque Dominus omnipotens, et manifestius erit super eos, quem nunc nesciunt, quem ignorant: et disperdet omnia dogmata, id est, deos eorum, et diversarum gentium idola, ut postquam simulacra, quae de suo sibi sensu composuerant, eversa fuerint, convertantur gentes ad Dominum, et unusquisque in loco suo adoret eum quem nesciebat ante.

(Vers. 12 seqq.) *Sed et vos, Aethiopes, interfecti gladio meo eritis: et extendet manum suam super Aquilonem, et perdet Assur: et ponet speciosam in solitudinem et in invium et quasi desertum. Et accubabunt in medio ejus greges: omnes bestiae gentium, et onocrotalus, et hericius in liminibus ejus morabuntur: vox cantantis in fenestra, corvus in superliminari: quoniam attenuabo robur ejus. Haec est civitas gloriosa, habitans in confidentia, quae dicebat in corde suo: Ego sum, et extra me non est alia* **709** *amplius: quomodo facta est in desertum cubile bestiae? omnis qui transit [Al. transibit] per eam, sibilabit, et movebit manum suam. LXX: Et vos, Aethiopes, vulnerati gladio meo eritis: et extendam manum meam super Aquilonem, et perdam Assyrium, et ponam Niniven in solitudinem, et inaquosam quasi desertum. Et pascentur in medio ejus greges, et omnes bestiae terrae: et chamaeleontes et hericii in praeseptibus ejus cubabunt, et bestiae clamabunt in foveis suis [Al. ejus], et corvi in portis ejus: quia cedrus altitudo ejus: haec est civitas malis dedita, quae habitat in spe, quae dicit in corde suo: Ego sum, et non est post me amplius; quomodo facta est in*

solitudinem pascua bestiarum? omnis qui transit per eam, sibilabit, et movebit manus suas. Judaei totum hoc capitulum et duo superiora contra Philisthiim, et Moab, et filios Ammon ad adventum Christi referunt, quem putant in consummatione mundi esse venturum, qui exstruat Jerusalem, et populum suum liberet de manu gentium, qua tenentur: et hoc sonare quod dicitur: *Et adorabunt eum viri de loco suo, omnes insulae gentium.* Non solum autem superiores gentes, sed Aethiopes quoque et Assyrios et Niniven urbem Assyriorum eo tempore ponendam esse in solitudinem, et cubaturas [Al. cubituras] in ea omnes bestias terrae, sive ut in Hebraeo scriptum est, *omnes bestias gentium*: ex quo significari putant de cunctis nationibus, quae eversurae sunt Niniven. Et quia Ninive, *speciosa* interpretatur, in praesenti loco speciosam referunt ad Babylonem. Et omne quod sequitur: *Onocrotalus et hericius in liminibus ejus morabuntur*, et caetera, Babyloni potius convenire, cujus et in Isaia eadem solitudo praedicatur. Et econtrario alii affirmant, manifeste de Assyrio dici, de quo jam praecesserat: *Et extendet manum suam super Aquilonem, et perdet Assur, et ponet Niniven in solitudinem.* Per [Al. Post] Assyrios enim magis Niniven intelligi, quam Babylonem, quae civitas Chaldaeorum est. Quod autem ait: Onocrotalum et hericium in cardinibus ejus, et corvum in superliminari, solitudinis esse indicia [Al. judicia], et onocrotalorum duo genera: aliud aquatile, **710** aliud solitudinis. Et quod ait, *vox cantantis* [Al. *cantici*] *in fenestra*, vel daemones intelligi, vel variarum voces volucrum, quae solent in desertis urbibus commorari. Praeterea quod et nos et LXX similiter transtulimus: *Corvus in superliminari*, in Hebraeo ponitur, HAREB (), quod secundum lectionis diversitatem (),

vel *siccitas*, vel *gladius*, vel *corvus* accipitur. Unde et Aquila, *gladium*, alii *siccitatem* interpretati sunt. Et post eversionem quasi insultans ruinae ejus, sermo propheticus loquitur: *Haec est civitas gloriosa, habitans in confidentia, quae dicebat in corde suo: Ego sum, et extra me non est alia amplius; quomodo facta est in desertum cubile bestiae? Omnis qui transit [Al. transierit] per eam, sibilabit, et movebit manum suam.* Juxta hoc autem quod supra diximus, aut vere [*Al. verae*] in deserta urbe habitabunt bestiae, aut certe sub bestiarum figura multarum nationum varietas indicatur. Quod si quispiam quaesierit, quomodo juxta historiam ad tempora Nabuchodonosor haec prophetia referatur: Aethiopibus etiam nuncupatis et Assyriis, quibus Medi et Persae nihil fecerint, legat historias, et videbit Assyrios quoque et Aethiopes Medis fuisse subjectos, et Cambysis regnum, et Cyri potentiam, et omnia quae deinceps sint secuta. Haec Judaice dicta sint. Caeterum si notaverimus in omnibus Scripturis Aethiopes eos appellari, qui penitus in vitia sunt demersi, secundum illud quod in Jeremia legimus: *Simutabit Aethiops pellem suam (Jer. XIII, 23)*, Aethiopibus ad meliora conversis spes erit, nullum qui voluerit agere poenitentiam, a salute alienum fore. Unde et prius anima polluta, et delictorum sordibus inquinata, dicit: *Nigra sum (Cant. I, 4)*. Et postea in fine Cantici canticorum, de eadem jam purgata et lota per poenitentiam scribitur: *Quae est ista, quae ascendit dealbata (Cant. VIII, 5)*; Moyses quoque, id est, Lex Domini spiritualis, Aethiopissam de gentibus duxit uxorem (**Exod. II**): et Maria, id est, synagoga Judaeorum, et Aaron, id est, carnale sacerdotium, et non secundum ordinem Melchisedech, murmurant adversus Legem, sed frustra. Statim enim

synagoga perfunditur **711** lepra, et extra castra projecta, completo tempore, ipso orante Moyse, in castra reducitur. Aethiopiae enim manus jam praevenerat Deum (**Ps. LXVII**). Comminatur itaque nunc sermo divinus his qui peccatis inhaerentes, et obliti sordibus delictorum, nolunt ad meliora converti, et tenebrosam colorem eluere, et comminatur eis gladium, de quo puto scribi et in Genesi: *Statuit Cherubim, et flammeum gladium, qui vertit ad custodiendam viam ligni vitae*. Et in Isaia: *Inducet gladium magnum et sanctum super draconem colubrum tortuosum, et interficiet illum in die illa* (**Isai. XXVII, 1, sec. LXX**). Et dicit eos vel vulnerandos vel interficiendos gladio, ut timentes poenas, imitentur Niniven, et agant poenitentiam (**Jonae III**), et non sustineant quae Dominus comminatur. Quod quidem et Jeremiae prophetia sonat: *Loquar, inquit, super gentem, et super regnum, et auferam et disperdam eos: et si poenitentiam egerint, et ego poenitentiam agam de omnibus malis quae locutus sum, ut facerem eis* (**Jer. XVIII, 7, 8**). Et ut sciatis propterea nunc Dominum comminari Aethiopibus gladium, ut eos ad meliora convertat, post paululum in hoc ipso libro de Aethiopibus infert: *Ultra flumina Aethiopiae, inde supplices mei filii dispersorum meorum deferent munus mihi* (**Infra III, 10**): sive, ut in LXX habetur: *De finibus fluviorum Aethiopiae suscipiam dispersos meos, et offerent hostias mihi*. Post haec non loquitur Dominus ut supra; sed propheticus spiritus de eo: *Et extendet manum suam super Aquilonem, et perdet Assur* (**Jer. I, 14**). Aquilonem de quo Jeremias scripsit: *Ab aquilone exardescunt mala super omnes habitatores terrae*. Et de quo Salomon commemorat: *Aquilo durus ventus: nomine autem dexter vocatur* (**Prov. XXV, 23**). Propterea autem extendit inferentem supplicia Deus manum

suam, ut et Aquilo sentiat poenas, et hi qui in terra ejus sunt, ad quam juxta Zachariam pergunt equi nigri, de quibus dicitur: *Erant* [Al. *In quo erant*] *equi nigri, ibant in terram Aquilonis* (**Zach. VI, 6**). Et pulchre qui moverit pedes suos, et recesserit ab Oriente, de quo idem propheta ait: *Ecce vir, Oriens nomen ejus* (**Ibid., 12**), et ad Occidentem respexerit, statim pergit ad Aquilonem, qui non est dexter, sed nomine dexter vocatur. Quod quidem et corporaliter intelligitur, **712** ut quicumque in Oriente steterit, et verterit se ad Occidentem respiciens, ad dexteram habeat Aquilonem, quem dextrum vocant qui flatu illius refrikerunt, qui tantum nomine dexter est, caeterum re et opere potius in sinistra est. Postquam autem extenderit manum suam super Aquilonem Dominus, perdet etiam Assur, qui interpretatur εὐθύων, quem multi putant *dirigentem* dici, sed falsum est: εὐθύων enim *coarguens* dicitur, atque *convincens*. Et quoniam diabolus ipse est inimicus et ultor, et ipse peccata suggerit, et postea in peccatis coarguit peccatores, idcirco εὐθύων vocatur. Hunc ego esse reor principem Assyriorum, qui habitat ad Aquilonem, et metropolim habet Niniven, et dicit in Isaia: *Fortitudine faciam, et sapientia intellectus auferam terminos gentium, et vires earum depascar* (**Isai. X, sec. LXX**). Porro quod sequitur de Ninive vastata: *Et pascentur in ea greges, et omnes bestiae terrae, et chamaeleontes, et hericii in praeseptibus ejus accubabunt, et bestiae requiescent in cardinibus ejus, et corvi in fenestris ejus*, et caetera: videtur mihi juxta illud intelligi debere, quod vel in Jona, vel in Naum propheta scriptum est. Et in Jona quidem Niniven, id est, *speciosam*, quae ad praedicationem Jonae, id est, *columbae*, egerit poenitentiam, Ecclesiam

interpretati sumus de gentibus congregatam. In Naum vero super mundo intelligentiam temperavimus: et de mundo quidem non difficile est interpretari et dicere, quod quando Aethiopes vulnerati gladio Domini fuerint, et extenderit manum suam super Aquilonem, et perdidit Assyrium principem mundi, etiam ipse mundus cum principe suo pereat, et ad maximam solitudinem redigatur, et nulli miserabilis sit, sed omnes ad ruinam ejus sibilent, et moveant manus suas. De Ecclesia autem videtur prima fronte esse blasphemum, quod ea futura sit invia et deserta, et bestiae habitent in ea, et postea ei cum insultatione dicatur: Haec est civitas malis dedita, quae habitabat in spe, quae dicebat in corde suo: *Ego sum, et non est praeter me amplius, quomodo facta est in solitudinem, pascua bestiarum?* Sed qui **713** consideraverit illud Apostolicum in quo dicitur: *In novissimis temporibus instabunt tempora pessima, et erunt homines sui amatores, avari, arrogantes, superbi, blasphemi, parentibus non obedientes, ingrati, scelesti, sine affectione, sine pace, accusatores, intemperantes, crudeles, odio habentes bonum, proditores, temerarii, inflati, voluptatum amatores magis quam Dei: habentes formam pietatis, virtutem autem ejus denegantes* (**II Tim. III, 1, seqq.**). Necnon et hoc quod in Evangelio scriptum est, quod multiplicata iniquitate, refrigescat charitas multorum, intantum ut in illo tempore compleatur: *Verumtamen veniens Filius hominis putas inveniet fidem super terram* (**Matth. XXIV, 12**)? non mirabitur de extrema Ecclesiae vastitate, quod, regnante Antichristo, redigenda sit in solitudinem, et tradenda bestiis, et passura quaecumque nunc propheta describit. Si enim Deus propter infidelitatem ramis naturalibus non pepercit, sed fregit eos, et posuit flumina in desertum, et fontes aquarum in

sitim, terram fructiferam in salsuginem, propter malitiam habitatorum ejus: cur non econtrario eos de quibus dixerat: *Posuit desertum in paludes aquarum, et terram sine aqua in fontes aquarum, et habitare fecit ibi esurientes*, et caetera, et quos inseruit de oleastro in radicem bonae olivae, si immemores beneficii recesserint a conditore suo, et adoraverint Assyrium, evertat et ad eandem sitim reducat, in qua prius fuerant? Quod cum generaliter in adventu Antichristi, sive in fine mundi possit intelligi: tamen quotidie in his qui simulant se esse de Ecclesia Dei, et operibus negant, auditoresque legis sunt, et non factores, accipi potest, qui frustra speciosos se esse jactent, cum habitent in eis greges, vitiorum scilicet multitudo, et bruta animalia corpori servientia, et omnes bestiae terrae, quae corda eorum comedunt, et chamaeleontes qui non habent unum colorem; sed diversis peccatis, nunc avaritia, nunc luxuria, nunc crudelitate, nunc libidine, nunc tristitia, nunc exultatione per momenta mutantur. Et hericii in praesepibus eorum, animal spinosum et plenum sentibus, et vulnerans quidquid contigerit. Sed et bestiae cubabunt in foraminibus, id est, in cordibus eorum, et corvi immundae **714** aves in portis eorum, vel in ore, vel in auribus, quo aut loquantur semper, aut audiant mala. Post quae infertur et dicitur: ideo Ecclesiam haec passuram fore, vel esse perpessam, quod in superbiam se elevaverit, et quasi cedrus suum cacumen erexerit, malis operibus dedita, et nihilominus futuram sibi beatitudinem repromittens, et in corde suo caeteros despiciens, nec putans quemquam esse praeter se, et dicens: *Ego sum, et non est alia praeter me ultra*: quomodo ergo facta est in solitudinem pascua bestiarum? Ubi enim prius habitabat Pater, et Filius et Spiritus sanctus, et angeli ejus ministeriis praesidebant, tunc

habitabunt bestiae, de quibus et propheta complorat dicens: *Ne tradas bestiis animam confitentem tibi* (**Ps. LXXIII, 19**). Omnis qui transibit per eam, sibilabit et movebit manus suas. Quod si de angelis intellexerimus, ita interpretabimur: cum transierint per eam angeli, et non manserint in ea, ut prius facere consueverant, stupebunt et mirabuntur: et non eam fulcient, et sustentabunt ruentem manu sua, sed levabunt manus et pertransient. Vel certe cum sibilo attollent manus, et quasi plangentes in morem lugentium concrepabunt. Si autem hoc de diabolo et angelis ejus voluerimus accipere, qui vineam quoque, quae de Aegypto translata fuerat, vastaverunt: dicemus, per animam de qua Christus recesserit, et quae prius templum Dei fuerat, et esse desivit, transire serpentem, et sibilare in ea, et venena suae malitiae evomere: et non solum hoc facere, sed opera quoque sua quae τροπικῶς manus vocantur, movere. Ac ne putes quia colubrum nominavimus, violenter nos manus colubri, pro opere intelligere, accipe testimonium Salomonis: *Mors, et vita in manibus linguae* (**Prov. XVIII, 21**). Haec diximus, ut potuimus interpretationi allegoricae servientes. Si quis autem magis verisimilia, et habentia rationem quam a nobis sunt disserta repererit, illius magis lector auctoritate ducatur.

(Cap. III.---Vers. 1 seqq.) *Vae provocatrix et redempta civitas: columba non audivit vocem, et non suscepit disciplinam: in Domino non est confisa, ad Dominum [Vulg. Deum] suum non appropinquavit. Principes ejus in medio ejus, quasi 715 leones rugientes: judices ejus lupi vesperae, non relinquebant in mane. Prophetae ejus vesani, viri infideles: Sacerdotes ejus polluerunt sanctum,*

injuste egerunt contra legem. Dominus justus in medio ejus non faciet iniquitatem. Mane mane judicium suum dabit in luce, et non abscondetur: nescivit autem iniquus confusionem: disperdidi gentes, et dissipati sunt anguli earum: desertas feci vias eorum, eo quod non [Vulg. dum non] est qui transeat: desolatae sunt civitates eorum, non remanente viro, neque ullo habitatore. Dixi, attamen timebis me, suscipies disciplinam, et non peribit habitaculum ejus propter omnia in quibus visitavi eam. Verumtamen diluculo surgentes corruerunt omnes cogitationes suas. LXX: O illustris et redempta civitas, columba non audivit vocem, non suscepit disciplinam: in Domino non est confisa, et ad Dominum suum non appropinquabit. Principes ejus in ea veluti rugientes leones: judices ejus sicut lupi Arabiae, non dimittebant in mane: prophetae ejus portantes spiritum, viri contemptores: Sacerdotes ejus polluunt sancta, et impie agunt in legem: Dominus autem justus in medio ejus, et non faciet iniquitatem. Mane mane judicium suum dabit in luce, et non est absconditus, et nescit iniquitatem in exactione, nec in sempiternum injustitiam: detraxi superbos, dissipati sunt anguli eorum: destruxi vias eorum ut penitus non transeant: defecerunt civitates eorum, eo quod nullus subsisteret, neque habitaret. Dixi, verumtamen timebitis me, et suscipietis disciplinam, et non peribitis de oculis ejus in omnibus in quibus ultus sum super eam. Praeparare, consurge diluculo: disperierunt omnes racemi eorum. Multi putant propter consequentiam sermonis dici adversum Niniven, de qua supra: Et perdet Assyrium, et ponet Niniven in solitudinem. Sed numquam Scriptura Niniven columbam vocaret: licet in Jeremia, a facie gladii columbae de Nabuchodonosor quidam dictum putent (Jer. XV). Sed

sciendum quod alii econtrario asserant, pro *columba*, ibi posse intelligi **716** Ἑλλάδα, id est, *Graeciam*, ut sit sensus, *a facie gladii Jona*, id est, *a facie gladii Graecia*: Jona enim tam columbam quam Graeciam significat. Unde et usque hodie Graeci Jona, et mare appellatur Jonium, et apud Hebraeos permanet eorum vetus vocabulum. Sed et principes Romani apud barbaras nationes antiquum vocabulum retinentes, Caesares appellantur. Omnis itaque contra Jerusalem sermo est: Vae civitas quondam columba, semper peccans, et captivitatibus tradita, et rursum redempta a Domino. Vae civitas provocatrix: quod significantius Hebraice dicitur MARA (), id est, παραπικραίνουσα: quod nos possumus dicere, Deum amarum faciens, id est, tuo vitio dulcem Dominum atque clementem vertens in amaritudinem, ut qui misereri vult, punire cogatur. Non audivit praeceptum Domini, et correpta noluit suscipere disciplinam; nec prementibus malis aliquando confisa est in Domino Deo suo; nec ambulavit post tergum ejus; nec dicente eo: *Ego Dominus appropinquans, et non de longe* (**Jer. XXIII, 23**), ipsa ei appropinquare voluit. Describuntur quoque principes ejus, et judices, et prophetae, et sacerdotes, ut in civitate populum, et in his quae dixi, nominibus dignitatum, principes accipiamus. Principes igitur ejus quasi leones semper versabantur in praedis, et ad effundendum sanguinem subjectorum: judices ejus rapaces, non dimittentes aliis quod possint rapere. Prophetæ ejus *insanientes, sive stupentes*, quod Hebraice dicitur PHOEZIM, et Aquila transtulit θαμβευταί, loquebantur quasi ex ore Domini, et omnia contra Dominum praedicabant. Sacerdotes in loco sanctuarii commisere sacrilegium, et cum contra legem

facient, ex lege victimas offerebant. Propterea quia illi egerunt injuste, Dominus justus non faciet iniquitatem; sed restituet urbi pessimae quae meretur. *Mane, mane*, id est, manifeste et absque **717** aliqua ambiguitate faciet de ea iudicium, nec erit quod ab eo possit abscondi. Et hoc faciet Dominus, ut correpta civitas convertatur ad melius. Sed iniquus Israel non cognovit confusionem suam, nec intellexit idcirco sibi illatas plagas, ut ageret poenitentiam. Vindicavi te, inquit postea de gentibus, et destruxi imperia earum, ut qui per plagas me non senseras, saltem per beneficia cognosceres. Vel certe sic intelligendum: Disperdidi omnes civitates tuas, o Juda, et omnes subjectos tibi pagos et tribus, et diversa confinia, et tanta hominum vastitas fuit, ut non esset qui habitaret in urbibus tuis; et postquam hoc feci, misi prophetas meos consurgens diluculo, et ad poenitentiam provocans, dixique: Feci quidem tibi haec, o Jerusalem, sed feci ut timeres me, et susciperes disciplinam, et non periret habitaculum tuum, hoc est, templum, propter omnia scelera quae gesseras. At econtrario, habitatores Jerusalem, me eos ad poenitentiam provocante, quasi de industria et ex contentione diluculo surrexerunt, ut festinatione qua ad me redire debuerant complerent omnes cogitationes suas, et opere demonstrarent, quod mente conceperant. Hoc juxta Hebraicum. Caeterum illustris et redempta civitas Christi sanguine, juxta superiora perspicue Ecclesia intelligitur, quae et vocatur columba, propter simplicitatem multitudinis in ea credentium. Haec non audivit vocem Domini, neque suscipere voluit disciplinam, nec confisa est in Domino, quia noluit appropinquare ad Dominum Deum suum, ut mereretur veniam peccatorum. Frustra enim quis vocem Domini Dei sui audire se dicit, et confidere in Domino, quando operibus

fidem destruit, et magis mammonae jungitur quam Domino Deo suo, et duplici corde accedit ad eum, et duobus Dominis, saeculo et Deo militare posse se credit. Hujus principes sunt sicut leones rugientes. Non ambigimus de rugitu leonum et discursu: quando viderimus principes ejus ita in subjectos populos detonare, et voce tyrannica rabidisque conviciis plebem conterere, ut non pastorem in grege, **718** sed leonem inter oviculas putes frendere. Judices quoque ejus quasi lupi Arabiae, occidentes vespere, et nil relinquentes in mane: non aspicientes ad ortum solis, sed morantes semper in tenebris, et possessiunculas Ecclesiae, et ea quae in Dei donaria conferuntur, vertentes in lucrum suum, ut non habeant pauperes quod mane comedant, qui quasi in nocte, et nullo vidente, omnia populantur; et cum luporum more cuncta diripiant, ne parvos quidem cibos indigentibus derelinquunt. Prophetæ etiam, id est magistri qui se putant docere populos, et de Scripturis sermocinari, πνευματοφόροι, id est, *portantes spiritum*, sive *spirituales* (et hoc εἰρωνικῶς legendum) sunt viri contemptores: non enim docere, sed facere in Ecclesia convenit, non factis verba destruere. Caeterum tu cum alium doceas, et ipse non facias, non tam doctor quam contemptor vocandus es, de quo et in Habacuc scribitur: *Videte contemptores et respicite, et admiramini mirabilia, et disperdimini* (**Abac. I, 5**). Sacerdotes quoque qui Eucharistiae serviunt et sanguinem Domini populis ejus dividunt, impie agunt in legem Christi, putantes εὐχαριστίαν imprecantis facere verba, non vitam, et necessariam esse tantum solemnem orationem, et non sacerdotum merita, de quibus dicitur: *Et sacerdos in quo fuerit macula, non accedet offerre oblationes Domino* (**Levit. XXI, juxta LXX**). Cum haec faciant principes, judices, prophetæ, sacerdotes Jerusalem,

nihilominus clemens et justus est Dominus. Clemens, in eo quod a sua Ecclesia non recedit: justus, in eo quod reddit unicuique quod meretur. Postquam enim advenerit mane, et nox hujus saeculi pertransierit, dabit in luce iudicium suum, et non abscondetur vel ipse, vel iudicium ejus. Et cum coeperit a singulis exigere pecuniam quam eis commiserat, non erit injustus, nec faciet in perpetuum valere injustitiam; sed superbos principes, quibus resistit Deus, detrahet de cathedris suis, et de culmine quod tenebant, et dissipabuntur anguli eorum, id est pravae voluntates, et a recto itinere declinantes, in quibus semper et Pharisei orare consueverant, angulari 719 lapide contempto. Puto autem quod et superbis prosit detrahi eos de arrogantia sua, et dissipari angiportus et angulos eorum, ut postea recto itinere gradientur. Denique sequitur: *Et desertas faciam vias eorum, eo quod non sit qui pertranseat*: secundum illud quod in primo psalmo scriptum est: *Et iter impiorum peribit* (Ps. I, 6). Necnon et in Osee, ubi de Jerusalem dicitur fornicante: *Ecce ego claudam vias ejus spinis, et obstruam itinera ejus, et semitam suam non inveniet, et persequetur amatores suos, et non apprehendet eos, et quaeret eos, et non inveniet; et dicet: Vadam, et revertar ad virum meum priorem, quoniam bene mihi erat tunc magis quam nunc* (Osee, II, 6, 7). Animadvertite quod nisi clausae fuissent viae, et obsepta itinera, et nisi destruxisset Dominus vias ejus, numquam dicere potuisset anima fornicans: *Vadam, et revertar ad virum meum priorem*. Dissipantur ergo itinera superbiorum et anguli eorum, ne ambulent in superbia et in pravitate, et urbes eorum quae male aedificatae fuerant in arrogantia et superbia, destruuntur, ne subsistant et habeant habitatores pessimos. Ac ne quis putet nos vim facere Scripturae, discat ex consequentibus: Haec autem, inquit, feci,

ut dicerem eis: Ecce destructa sunt itinera malitiae, de caetero timete me, et discite [*Al. suscipite*] disciplinam, ne et disciplina mea pereat, fructum in vobis conversionis non inveniens; et omnia irrita sint, per quae vos volui corripere, et ille vobis sermo qui in Jeremia scriptus est, possit aptari: *Sine causa percussi filios vestros, disciplinam non recepistis (Jer. II, 30)*. Vel certe: timete me, et recipite disciplinam, ut non pereant omnia de conspectu Jerusalem, nec penitus ad solitudinem deducatur super his malis, in quibus [*Al. qua*] comminatus sum ei. Nec moveat aliquem (ut saepe jam dixi) quod haec adversum Ecclesiam dicta interpreter, cum sciat Jerusalem in Scripturis sanctis semper typum habere Ecclesiae: de qua qui peccaverit, vel in Babylonem abducitur, vel si sponte descendere voluerit, in Jericho a latronibus vulneratur. Quae est enim ita illustris ut Ecclesia, quae in toto orbe fundata est: **720** ita redempta Christi sanguine et columba propter gratiam Spiritus sancti, ut Ecclesia de gentibus congregata? in qua plurimi qui se dicunt in Christum credere, nec audierunt vocem ejus; nec receperunt disciplinam, nec juxta eum esse voluerunt. Quod autem dicitur: *Principes ejus in ea sicut leones rugientes*, scio offensurum me esse plurimos, quod super episcopis et presbyteris haec interpreter, cum et presbyteri mali, qui Susannam violare cupierunt, caeteros presbyteros qui bene vixerint, non condemnent. Et mali principes, quos describit sermo propheticus, non sint bonis principibus contumeliae: *Stulto enim flagellato, insipiens sapientior erit (Prov. XIX, 15)*: si autem insipiens sapientior fit, quanto magis ille qui sapiens est? Sed iudices ejus ac principes capientes munera, vendentesque justitiam, nonne recte appellantur *lupi Arabiae*, vel *vespertini*, sicut Symmachus

transtulit? Non enim merentur lupi dici Benjamin, qui mane rapiunt, et ad vesperam dant escam (**Gen. XLIX**); sed lupi vespertini, qui noctibus comedunt, et in mane nihil relinquunt. Quod autem sequitur: *Prophetæ ejus πνευματοφόροι*, id est, *portantes spiritum, viri contemptores*, nullum moveat quod super doctoribus interpretantes, eosdem et prophetas dicamus et contemptores, cum et Apostolus præcipiat: *Nolite contristare Spiritum sanctum Dei, in quo signati estis in die redemptionis* (**Ephes. IV, 30**). Et David loquatur in quinquagesimo psalmo: *Spiritum sanctum tuum ne auferas a me* (**Ps. L, 13**). Nisi enim Spiritus sanctus contristatus fugere consuevisset prius hospitium, et dimittere habitaculum suum, numquam et Paulus præcepisset quod supra dixi; et David post adulterium formidaret, ne perderet quod acceperat, de quo et ad Hebræos scribitur: *Quanto arbitramini deteriora mereri supplicia eum, qui Filium Dei conculcaverit, et sanguinem testamenti immundum duxerit, in quo sanctificatus est, et spiritui gratiæ contumeliam fecerit* (**Heb. X, 29**)? Sed et in tertio Regnorum libro scriptum est: hominem Dei, haud dubium quin prophetam, qui ad altare dixerat in Samaria: *Altare, altare, hæc dicit Dominus: Ecce filius nascetur* **721 David (III Reg. XIII, 2)**, et caetera; quia contempserit verba Domini, et comederit apud pseudopropheta (sic enim locum istum exponens Josephus interpretatus est), interfectum esse a leone. Et ne putaretur casus et non judicium Domini, et pseudopropheta qui eum deceperat, hoc futurum esse prædixit, et ipse leo contemptorem puniens, asinum reservavit. Non ergo mirum si doctores qui sancto Spiritu pleni fuerant, possint fieri contemptores, cum apud negligentes et non omni custodia conservantes cor suum, hæc ipsa causa frequenter soleat

superbiae in Dominum et contemptus existere, quod habeant scientiam Dei, et noverint multam bonitatem ejus, quam abscondit timentibus se, et contemnant divitias bonitatis ejus thesaurizantes sibi iram in die irae et revelationis. Sacerdotes quoque (qui dant baptismum et ad Eucharistiam Domini imprecantur adventum: faciunt oleum chrismatis: manus imponunt; catechumenos erudiunt: Levitas et alios constituunt sacerdotes) non tam indignentur nobis haec exponentibus et prophetis vaticinantibus, quam Dominum deprecentur, et studiose agant ne de sacerdotibus qui violant sancta Domini, esse mereantur, Non enim dignitas et nomina dignitatum, sed opus dignitatis, et principes, et judices, et prophetas, et sacerdotes salvare consuevit: *Qui episcopatum, inquit, desiderat, bonum opus desiderat (I Tim. III)*. Videte quid dixerit: *bonum opus desiderat*, Opus non dignitatem. Si autem, despecto opere, solam aspexerit dignitatem, cito corrui turris in Siloa, et excelsa cedri fulmine feriuntur, et erecta cervix frangitur, et cygnus, extento collo, et in sublime se tendens, inter immundas volucres computatur. Porro quod exposuimus juxta Hebraicum: *Veruntamen diluculo surgentes corruerunt omnes cogitationes suas*, pro quo in Septuaginta scribitur: *praeparare, consurge diluculo, dissipata est omnis frondositas eorum*, quia multum ab Hebraico discrepat, et magis videtur juxta LXX cum posterioribus concordare, in sequentibus exponemus.

(Vers. 8, 9.) *Quapropter exspecta me, dicit Dominus, 722 in die resurrectionis meae in futurum: quia judicium meum ut congregem gentes, et colligam regna, ut [Vulg. et] effundam super eas [Vulg. eos] indignationem meam, omnem iram*

furoris mei: in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra: quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes nomen [Vulg. in nomine] Domini, et serviant ei humero uno. LXX: Propterea exspecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meae in testimonium: quia iudicium meum in congregationes gentium, ut suscipiam reges, ut effundam super eos iram meam omnem, iram furoris mei; quia in igne zeli mei consumetur omnis terra, quia tunc convertam super populos linguam in generationem ejus, ut invocent omnes nomen Domini, ut serviant ei sub iugo uno. Haec Judaei interpretantur in adventu Christi, quem sperant venturum esse, et dicunt universis gentibus congregatis, et effuso super eas furore Domini, in igne zeli ejus terram devorandam. Et sicut ante aedificationem turris fuit, quando una lingua omnes populi loquebantur, ita conversis omnibus ad cultum veri Dei, locuturos Hebraice, et totum orbem Domino servitutum. Nos autem qui non sequimur occidentem litteram, sed spiritum vivificantem, nec Judaicas fabulas, audimus a Domino: *Praeparare, consurge diluculo: dissipati sunt omnes racemi eorum;* et praeparati dicimus: *Paratum cor meum, Deus, paratum cor meum (Ps. LVI, 8).* Audimusque in Proverbiis imperatum: *Praepara in egressu opera tua (Prov. XXIV, 27).* Et illud quod in Levitico (**Cap. XVI**) sacrate dicitur, ubi septimo mense, decima die mensis offert Aaron pro populo hircum emissarium, atque viventem, et ponens manus super caput ejus, imprecatur ei cuncta peccata populi Israel, traditque eum in manus hominis praeparati, et mittit in eremum (intelligimus in nobis) et praeparantes nos veri imperio sacerdotis, tollimus malum de medio Ecclesiae. Cumque haec fecerimus, nox praeterit, appropinquat dies, et quasi in die honeste ambulantes, dicimus: *Deus, Deus meus,*

ad te de luce vigilo (Psal. LXII, 1). Statimque inferimus: *Mane exaudies orationem meam, mane assistam tibi, et videbo (Psal. V, 4, 5).* Nisi enim praeparati fuerimus, **723** non nobis orietur sol justitiae. Orto autem sole, omnes racemi de vinea Sodomorum dissipantur et pereunt, ut non solum grandes botri, sed etiam quod parvum esse videbatur in nobis, Christi lucerna radiante, dispereat. Et pro his omnibus mercedem nobis pollicens Deus, ait: *Exspecta me in die resurrectionis meae in testimonium:* post vitia enim atque peccata Deus resurget in nobis. Et juxta quod in alio loco praecipit: *Estote mihi testes, et ego testis, dicit Dominus Deus: et puer quem elegi (Isai. XLIII, 10):* testis est nobis Pater cum Filio et Spiritu sancto, ut in ore duorum vel trium testium, stet omne verbum (**Deut. XVII**). Et magis mihi videtur sic stare sententia, et sub his tribus testibus veritas confirmari, quam per [*Al. secundum*] litteram. Duo enim fuerunt testes contra Susannam (**Dan. XIII**), et contra ipsum Dominum Salvatorem (**Matt. XXVI**), et tamen non stetit verbum in ore eorum. Contra Naboth quoque pene tota civitas dixit testimonium, consensusque testium pessimorum non firmitatem habuit veritatis, sed sceleris conjurationem (**III Reg. XXI**). Quia iudicium, ait, meum in congregationes gentium, ut suscipiam reges, in loco videlicet suppliciorum suorum, ut effundam super eos iram meam, omnem iram furoris mei. Qui minor est, cito meretur veniam, et misericordiae proximus est: *Potentes autem potenter tormenta patientur (Sapient. VI, 6).* Unde gentes et gentium multitudo congregatur ad iudicium; reges autem, id est, principes dogmatum perversorum adducentur in poenam, ut effundatur super eos omnis ira furoris Domini. Et hoc non crudelitate fit aliqua, ut arbitrantur sanguinarii Judaei. sed

misericordia, et consilio medicantis. Sequitur enim: *In igne enim zeli mei consumetur omnis terra*. Gentibus quippe ad iudicium congregatis, et regibus ad supplicium, ut effundatur super eos ira, et non ex parte, sed tota, et ira ac furore sociato, consumatur in toto orbe quidquid terrenum est, quidquid ad opera terrae, id est, carnis pertinet: omnes ejus vepres et spinosa fruteta vastans, zeli mei vorabit incendium. Et tunc convertam super populos linguam in generationem suam, ut unusquisque errore deposito ad antiquum confessionis Domini eloquium revertatur: et *in nomine Jesu omne genu flectatur, coelestium, terrestrium, et infernorum, et omnis* **724** *lingua confiteatur Dominum Jesum in gloria Dei Patris (Philipp. II, 10)*. Abiectisque lateribus, et bitumine quae habebamus pro lapidibus et luto, quibus erroris nostri superbiam exstruebamus contra Dominum, recipiamus linguam quam ante perdidimus, et simus sub iugo Christi, dicentis: *Jugum meum suave est, et onus meum leve est (Mat. XI, 30)*. Notandum autem quod in eo loco, ubi nos interpretati sumus: *reddam populis labium electum*, pro electo, Septuaginta dixerunt, *in generationem ejus*, ut subaudiatur, *terrae*. Et hinc error exortus est, quod verbum Hebraicum BARURA (), quod Aquila et Theodotio *electum*, Symmachus *mundum* interpretatus est: Septuaginta legerunt BADURA (), RES litteram DALETH existimantes, propter elementi nimiam similitudinem, quod parvo apice distinguitur. Necnon ubi nos transtulimus, *In die resurrectionis meae in futurum*, et omnes interpretati sunt, *in testimonium*. Hebraeus qui me in Scripturis instituit, asserebat LAED () in praesenti loco magis εἰς ἔτι id est, *in futurum*, debere intelligi, quam *in testimonium*, ED enim, quod scribitur per litteras AIN et

DALET, ἔτι, et μαρτύριον, id est, *futurum*, et *testimonium*, intelligi. Possumus hunc locum et de primo Christi adventu exponere, quando, omni errore sublato, daemonibusque calcatis, et terrenis operibus destructis, apostoli universis linguis locuti sunt (**Act. II**), et veteri errore sublato, unum confessionis redditum est labium. Sed et reges qui destruuntur, et divino consumuntur ardore, perversorum dogmatum principes sentiendi sunt.

(Vers. 10 seqq.) *Ultra flumina Aethiopiae, inde supplices mei, filii [Al. filia] dispersorum meorum, deferent munus mihi. In die illo non confunderis super cunctis adinventionibus tuis, quibus praevaricata es in me: quia tunc auferam de medio tui magniloquos superbiae tuae, et non adjicies exaltari amplius in monte sancto meo, et derelinquam in medio tui populum pauperem et egenum, et sperabunt in nomine Domini, Reliquiae Israel non facient iniquitatem, neque loquentur mendacium, et non invenietur in ore eorum lingua dolosa, quoniam ipsi pascentur et accubabunt, et non erit qui exterreat. LXX: De finibus fluminum Aethiopiae suscipiam dispersos meos: afferent victimas mihi. In die illa non confunderis ex omnibus adinventionibus tuis, 725 quibus impie egisti in me, quia tunc auferam a te detractionem contumeliae tuae, et ultra non adjicies ut magnificeris super montem sanctum meum: et relinquam in te populum mansuetum et humilem, et reverebuntur nomen Domini, qui fuerint reliqui de Israel, et non facient iniquitatem, et non loquentur vana, et non invenietur in ore eorum lingua dolosa, quoniam ipsi pascentur et accubabunt, et non erit qui exterreat eos. Cum reddiderit Dominus credentium populis labium electum, et invocaverint omnes nomen Domini, et*

portaverint jugum ejus tunc etiam ultra flumina Aethiopiae (unde venit regina Saba audire sapientiam Salomonis (**III Reg. X**) deferent victimas Domino: *Et Aethiopia praeveniet manus ejus Deo* (**Psal. LXVII, 32**): veroque legifero, qui decem plagis percussit Aegyptum (**Exod. II**), nubet Aethiopissa, invidente synagoga Hebraeorum. Quod autem ait juxta Hebraicum: *Inde supplices mei filia dispersorum meorum, deferent munus mihi*, hujuscemodi est: O Israel, o synagoga quondam filia, quam in toto orbe dispersi, licet invidias [*Al. invidia*], licet aemulatione crucieris, tamen de Aethiopia mihi victimae deferentur, id est, de gentilium populo. In die illa, id est, quando gentium crediderit multitudo, etiam tu non penitus confunderis super cunctis erroribus tuis, quibus praevaricata es in me, eligendo Barabbam, et Dei Filium crucifigendo (**Joan. VI**). Tunc auferam de medio tui Scribas, et Sacerdotes, et Phariseos, magniloquos superbiae tuae, et nequaquam te in monte sancto meo ultra jactabis; sed habebis populum pauperem, homines illitteratos, et piscatores, qui sperabunt in nomine Domini. Reliquiae Israel, non multitudo quae clamavit: *Crucifige, crucifige eum* (**Joan. XIX, 6**): non pontifices et optimates; sed reliquiae nequaquam facient iniquitatem, nec loquentur mendacium in Christo, veritati credentes: nec invenietur in ore eorum lingua dolosa, scientes quod omne mendacium de diabolo est (**Joan. VIII**); quoniam ipsi pascentur, et dicent: *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit: in loco pascuae ibi me collocavit. Super aquam refectionis educavit me, animam meam convertit* (**Psal. XXII, 1**): et non erit qui exterreat, vincente fide credentium persecutorum superbiam. Hoc de primo **726** adventu Christi intellectum sit, quod Judaei sibi in fine promittunt, et sperant se habitaturos in Jerusalem,

et in morem pecorum corporalibus donis Judae opibusque complendos et pascendos herbis viridibus, et deletis cunctis gentibus, sibi que subjectis, nullum posse residere qui eos exterreat. Nos autem accipientes ex hac fabula occasionem verae historiae, dicimus [*Al. dicemus*], omnem nigredinem animae, et tetrum colorem, ac draconis venenum, quo tincti fuimus vitiis atque peccatis, reddito nobis labio electo, sive mundo, et candido (ut interpretatus est Symmachus) derelinquere nos in fluminibus Aethiopiae perversorum dogmatum magistros, quibus ante irrigabamur, et cum disperso [*Al. dispersis*] quondam Israel Christo munera delaturos. In die illa, qua nobis Christi lumen fuerit exortum, dicetur ad singulos nostrum: non confunderis ex omnibus tuis adinventionibus, cogitationibus videlicet pessimis, quibus impie agebamus contra Dominum, et tolletur universa superbia et contumelia per quam erigebamur contra Dominum, et contra montem sanctum ejus Dominum nostrum et Salvatorem, et pro superbis vanisque nominibus relinquetur in nobis populus mansuetus et humilis, ut nihil arrogans, nihil tumens, nihil quod Deo displiceat, cogitemus. Simulque considera quod in die judicii, et in consummatione mundi tollantur universa nomina dignitatum, et unus populus remaneat, et grex sub pastore bono, qui sit mansuetus et humilis. Tunc etiam populus Israel, plenitudine gentium subintrante (*Quia conclusit Deus omnes sub peccato, ut omnibus misereatur (Rom. XI, 32)*) timebunt nomen Domini. Et reliquiae Israel non facient ultra iniquitatem, per quam Dominum negaverunt, nec loquentur vana: ineptas sibi fabulas promittentes: nec invenietur in ore eorum lingua mendacii, Christo per eos, qui veritas est, loquente. Tunc enim pascentur, et ipsi in uno grege, et accubabunt in Ecclesia, et

veri Nabuchodonosor impetus non timebunt. Haec videntes et legentes tanta mysteria, clamemus cum Apostolo, atque dicamus: *O profundum divitiarum sapientiae et scientiae Dei, quam 727 inscrutabilia sunt iudicia tua, et investigabiles viae tuae (Rom. XI, 33)*. Quod quidem et propheta sentiens, et secum volvens, de Dei iudiciis suspicatur. *In nocte cum corde meo exercebar, et scopebam spiritum meum, et dicebam: Numquid in sempiternum abjiciet Deus, aut non addet ut misereatur ultra: aut continebit in ira sua misericordias suas? et dixi: Nunc coepi: haec est immutatio dexterarum excelsi (Psal. LXXVI, 7, seqq.)*. Et est sensus: Hoc quod putabam Dominum in aeternum relinquere peccatores, et misericordias suas ira succedente cohibere, intellexi idcirco factum, ut immutatione dexterarum suarum, quae excelsi est dextera, universa mutaret, et misereretur his quos ante projecerat. Et nos igitur et reliquiae Israel, scientes quod reddituri sumus rationem pro omni otioso verbo (**Matt. XII**), et quod disperdet Dominus universa labia mendacia, non loquamur vanitatem. *Vanitas quippe vanitatum, et omnia vanitas (Eccl. I, 2)*. Et: *Universa vanitas omnis homo vivens (Psal. 38)*. Nec ore nostro mendacium proferamus; sed accepta potestate calcandi super serpentes et scorpiones, et super omnem virtutem inimici (**Luc. X**), nullam timeamus formidinem, nec luporum, Christo custode, vereamur insidias: sed dicamus, *Dominus illuminatio mea, et salvator meus; quem timebo (Psal. XXVI, 1)*? et caetera, quae in vicesimo sexto psalmo continentur.

(Vers. 14 seqq.) *Lauda filia Sion, jubila [Vulg. jubilate], Israel, laetare et exsulta in omni corde, filia Jerusalem. Abstulit Dominus iudicium tuum, avertit inimicos tuos: rex*

Israel Dominus in medio tui, non timebis malum ultra. In die illa, dicetur, Jerusalem, noli timere: Sion, non dissolvantur manus tuae: Dominus Deus tuus in medio tui fortis ipse salvabit, gaudebit super te in laetitia, silebit in dilectione tua [Vulg. sua]: exsultabit super te in laude. Nugas quae [Vulg. qui] a lege recesserunt, congregabo, quia ex te erant: ut non ultra habeas super eis opprobrium. LXX: Gaude, filia Sion; praedica, filia Jerusalem, exsulta et delectare de toto corde tuo, filia Jerusalem. Abstulit Dominus iniquitates tuas, redemit te de manu inimicorum tuorum, rex Israel Dominus in medio tui: non videbis mala ultra. In tempore illo, dicit Dominus Jerusalem, confide, Sion, non dissolvantur manus tuae: Dominus Deus tuus in te fortis salvabit te: adducet super te laetitiam, et innovabit te in charitate sua, et laetabitur in te 728 in delectatione, quasi in die solemni: congregabo confractos tuos. Vae qui accepit super eam opprobrium. Non videatur mirum, ut saepe diximus, aliter Hebraica capitula, et aliter LXX Graeca videlicet Latinaque finiri. Ubi enim in sensu diversa translatio est, ibi necesse est diversa esse vel principia vel fines. Judaei cum Christo, quem putant esse venturum, haec sibi omnia repromittunt, quae nos qui Christum suscepimus, jam cum ipso sumus omnia consecuti. Si quis ergo Christianorum, et maxime novorum prudentium, quorum nomina taceo, ne quemquam laedere videar, existimat necdum prophetiam esse completam, sciat falso Christi portare se nomen, et Judaicam animam, circumcisionem tantum corporis non habere. Si enim haec necdum facta sunt, sed futura, frustra credidimus Salvatoris adventum: frustra autem non credentes intelligimus in nobis esse completum mysterium, quod temporibus aeternis tacitum

est, et nunc manifestatum est per Scripturas propheticas et adventum Domini nostri Jesu Christi (**Coloss. I**). Denique consideremus ordinem lectionis, et videbimus, quod dicitur non ad Judaeos, sed Christi Ecclesiam pertinere. Post hoc enim quod praecesserat (*Judicium meum in congregationes gentium, ut suscipiam reges*, usque ad eum locum, ubi ait: *Ut invocent omnes nomen Domini, et serviant ei sub jugo uno*: Et, *ultra flumina Aethiopiae suscipiam in dispersis meis qui afferent mihi victimas*: et post reliquias populi Israel, credentes in Christo atque salvatas, de quibus dicitur: *Et timebunt nomen Domini qui sunt reliqui de Israel, et non erit qui exterreat eos*). Spiritus sanctus de generali mundi consummatione praedicans loquitur: *Gaude, filia Sion, praedica, filia Jerusalem*, laetare et delectare de toto corde tuo, filia Jerusalem. Omnis quippe Ecclesiastica anima, quae in specula constituta est, et contemplatur pacem, laetatur et gaudet iniquitates a se esse sublatas, et redemptas ab eo qui pretioso sanguine omnes redemit. *Christus enim factus est sapientia nobis a Deo, et justitia, et sanctificatio, et redemptio (I Cor. I, 30)*. Et redemit nos rex Israel, qui habitat in medio nostri, dicens: *Ego et Pater meus veniemus, et mansionem apud eum faciemus (Joan. XIV, 23)*; et *habitabo et inambulabo in eis (Levit. XXVI, 12): 729* et ultra non videbimus mala, solas virtutes cogitantes atque facientes. In illa die, dicit Dominus, videntibus nobis pacem, et in sublimi positus, ne dissolvantur manus tuae, qui et per Isaiam dixit: *Confortamini manus dissolutae, et opera tua robusta sint (Isai. XXXV, 3)*. Dominus enim fortis, cui nemo potest resistere: salvator tuus, ipse tibi reddet laetitiam quam perdidisti, et veteri homine projecto, in novo ambulare te faciet, et haec faciet in dilectione sua: non tuo merito, sed

miserericordia sua. Et laetabitur in te, et delectabitur, quasi pinguissimam solemnitatis tuae hostiam suscipiens salutem tuam: et ipse tibi dicet: congregabo contritos tuos: *Cor, quippe, contritum et humiliatum Deus non despiciet (Psal. L, 19); et, Calamum contritum non confringet (Isai. XLII)*. Haec interim si voluerimus de secundo adventu accipere Salvatoris. Porro quia propheta Zacharias ad similem laetitiam cohortatur Sion et Jerusalem, et hanc ipsam prophetiam Matthaeus dicit in primo adventu Christi esse completam (**Matth. XXI**), necessitate compellimur, immo ordine ipso ducimur veritatis, quod in Sophonia dicitur, non futurum sperare, sed factum. Scriptum est enim in Zacharia: *Gaude vehementer, filia Sion; praedica, filia Jerusalem: ecce rex tuus venit tibi justus et salvator: ipse humilis et ascendens super jugalem (Al. subjugalem) et pullum novum (Zach. IX, 9)*. Haec juxta Septuaginta dicta sint. Caeterum juxta Hebraicum, laudare jubetur Ecclesia et jubilaré Israel, sensu videns Deum, et exsultare atque laetari in omni corde locus pacis, ad quem dictum est: *Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis (Joan. XIV, 27)*. Abstulit enim in fine et in consummatione mundi iudicium ejus, nequaquam eam judicans atque corripiens, sed salvans: et avertit inimicos ejus, daemonum turbas. Rex Israel Dominus in medio ejus erit: non timebit ultra malum. In die illa dicetur ad Jerusalem liberam: non quae servit cum filiis suis, sed quae est mater sanctorum (**Galat. IV**): Noli timere, Sion (ipsa **730** quippe est et Jerusalem), nequaquam tua opera dissolventur: nec facies quae te fecisse lugebis (*Al. lugebus*). Dominus Deus tuus, qui salvabit te, fortis et potens, ipse habitabit in medio tui, gaudebit super te in exultatione et laetitia, et silebit peccata tua in charitate (*Al. in pace*), qua te

dilexit: et exsultabit super te in laude, vel quia laudabilis sis, vel quia cum tuis laudibus canas. *Nugas*, sive, ut Aquila interpretatus est, *translatos, qui a te recesserunt, congregabo, quia ex te erant*, hoc est, hi qui per vitia atque peccata de tuo sinu fugerant, et facti erant sub daemonum potestate, redintegrato omnium statu, venient ad te, et nequaquam ultra super perditis filiis tuis patieris opprobria. Id quod diximus *nugas* (), sciamus in Hebraeo ipsum Latinum esse sermonem, et propterea a nobis ita ut in Hebraeo erat, positum: ut nosse possimus linguam Hebraicam omnium linguarum esse matricem, quod non est hujus temporis disserere. Miror autem Aquilam et Septuaginta, pro eo quod nos interpretati sumus *erant*, in eo videlicet loco ubi diximus: *Congregabo quia ex te erant*: pro, *erant*, interpretati voluisse *vae*, sive *oï*: quod semper Aquila non pro plangendo, sed pro vocando et inclamando ponit: HAJA () enim, cujus verbi initium est, *sum*, praeteritum tempus numero plurali significat, *erant*, vel *fuerant*. Haec scio molesta esse lectori, qui si animadverterit non me controversias et declamationes scribere, nec in locis exsultare communibus: sed Commentarios, et Commentarios prophetarum, reprehendet potius sicubi rhetorum more ludere voluero, quam arguet in tantis obscuritatibus ut dignum est immorantem.

(Vers. 19, 20.) *Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo: et salvabo claudicantem, et eam quae ejecta fuerat congregabo: et ponam eos in laudem et in nomen in omni terra confusionis eorum. In tempore illo quo adducam vos; et in tempore quo congregabo vos: dabo enim vos in nomen et in laudem omnibus populis terrae, 731 cum convertero captivitatem vestram coram oculis vestris, dicit*

Dominus. LXX: Ecce ego faciam in te, propter te, in tempore illo, et salvabo expressam, et repulsam suscipiam, et ponam eos in gloriam, et nominatos in omni terra. Et confundentur in tempore illo, quando bene vobis fecero: et in tempore cum suscepero vos, quia dabo vos nominatos, et in gloriam in cunctis populis terrae; quando convertero captivitatem vestram coram vobis, dicit Dominus. Et hoc synagoga quae non claudicat, sed utroque truncata est pede, pollicetur sibi in adventu Christi sui, quem sperat esse venturum: et putat, omnes gentes interficiendas a Domino, quae afflixerunt Israel, et salvandam synagogam, et eam quae acceperat libellum repudii colligendam, et ponendos eos in laudem, et in nomen in omni terra captivitatis suae, in qua fuerant ante confusi. Et hoc fieri tempore, quando captivitas reducta fuerit Jerusalem, et exstructum templum, et reliquus caeremoniarum ordo servatus. Haec sibi repromittit, et propterea non agit poenitentiam, et dum sperat incerta, perdit certam salutem. Nec miror synagogam haec dicere, quae quia non recipit Christum, oculos dolet, et cum Lia lippescit, et non amatur a Jacob, et Rachel succedente, negligitur (**Gen. XXIX**). Christianos miror, immo semi-Judaeos, qui sibi videntur esse de Ecclesia, ita dicere et ea profiteri, quae si vera sunt, frustra credimus in Christum, et omne nostrum tollitur sacramentum, et miserabiliores sumus omnibus hominibus, credentes eum venisse qui non venit. Quia autem spes nostra certa est, et Judaeorum cassa sunt vota, secundum priorem intelligentiam jam texamus praesens extremumque capitulum, et de Jesu filio Sirach testimonium proferamus: *Qui mittit lapidem in excelsum, super caput suum mittit (Eccl. XXIII)*. Quia enim Sion et Jerusalem in excelso positae sunt, quicumque Sion detrahit et Jerusalem, et mittit

in eam contumeliarum lapides, in suum eos caput jacet, et revertetur opprobrium ejus in caput suum: *Et dolor ejus et iniquitas super verticem ejus descendet* (Ps. VII, 17). Quanti hodie exprobrant animae, 732 Dei mysteria consecrantes, volentique videre pacem ejus, et dicunt: Insanus est, et ebrius, et musto plenus: hominum coetus fugit: delicias aspernatur: aurum pro luto computat: solam diligit paupertatem. Qui autem infideles sunt, etiam crucem Christi exprobrant ei, et si quando eum in angustia viderint et in tentatione, dicunt: Ubi sunt misericordiae tuae, et justitiae quas operatus es? Quid loquar de infidelibus, cum Ecclesiarum nonnulli principes hujusmodi hominibus exprobrent, et vitam ipsorum arbitrentur amentiam, et non praesentem laudent conversationem, sed vetera peccata exprobrent? nec audiunt esse praeceptum: *Noli improperare homini qui convertitur a peccatis suis* (Eccl. VIII). Vae igitur ei, qui tulit opprobrium atque suscepit, et hujusmodi se officio mancipavit, ut detraheret Sion, et civitati Dei: quia pro hac injuria urbis suae ultor est Dominus, et dicet ad Sion: *Ecce ego faciam in te propter te*, id est, faciam ultionem tuam, *et salvabo afflictam*, sive ut in Graeco dicitur, *expressam*; ut sit sensus: Ego salvabo eam, quae in praesentiarum quasi uva et oliva, ita tentationibus atque pressuris, ut praelo et trabe pressa est et afflictata, ut vinum faceret et oleum, et de vino biberet Jesus in regno Patris sui; de oleo autem ungeretur prae participibus suis. Ego puto propter expressionem talis vini et olei, Job multa perpressum: postquam autem vinum, et oleum fecerat, audisse a Domino; *Putas me aliter tibi respondisse, nisi ut appareres justus?* (Job. XL, sec. LXX). Quasi ad uvam et olivam loqueretur; Existimas me aliter te pressisse et afflixisse atque contrivisse, nisi ut vinum de te et oleum exprimerem?

Sequitur: *Et eam quae repulsa fuerat, suscipiam.* Videtur nos Deus repellere quando relinquit tentationi. Unde et Job, *Visitatio*, inquit, *Domini respexit* [Al. *despexit*] *me* (**Job. X, 12**). Et non solum justī loquuntur, et dicunt, *Nunc autem repulisti et confudisti nos*, sicut in quadragesimo tertio psalmo scriptum est; sed ipse Dominus atque Salvator, ex persona hominis quem assumpserat, *Tu autem*, ait, *repulisti et despexisti: distulisti Christum tuum; subvertisti testamentum* **733** *servi tui.* Quod autem justorum persona sit in quadragesimo tertio psalmo dicentium: *Nunc autem repulisti et confudisti nos*, ex sequentibus approbatur: *Haec omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te, neque inique egimus in testamento tuo: nec recessit retro cor nostrum.* Eam igitur quae in tentationibus videbatur abjecta, suscipiet Dominus in fine: et ponet eos in gloriam et nominatos in universa terra, filios videlicet expressae et repulsae, id est, Ecclesiae. Quos autem alios possumus intelligere filios Ecclesiae nominatos, nisi apostolos? Vide mihi Petrum et Paulum et Matthaeum et Joannem; et considera hoc quod ad Abraham repromissum est: *Magnificabo nomen tuum*, in illis opere perpetratum. Quotidie nominatur in Ecclesia, quotidie magnificatur nomen eorum: non quod ipsis prosit a nobis in Ecclesia nominari: sed quod nos magnificantes nomen eorum, et quae scripserunt lectitantes, consequamur salutem. In tempore, inquit, illo, quando expressa et repulsa suscepta fuerit, et filii ejus positi in gloriam (gloriatur [Al. gloriabitur] **734** quippe Dominus in athletis suis, cum eos viderit coronari, sicut gloriatus est adversus diabolum de Job: unde et Apostolus in profectu discipulorum suorum exsultans, ait: *Etiam per vestram gloriam*) confundentur qui adversarii vestri fuerant, et tulerant

contra vos opprobrium: et tunc videbunt eos quos miseros putaverant, esse felices, et quos pauperes existimabant atque dejectos, potentes fieri atque gloriosos. Tunc cernent captivitatem eorum per quam in hoc saeculo duro fuerant imperio subjugati, reduci in coelestem Jerusalem: seque resurgere in opprobrium et in confusionem aeternam. Tribue nobis, Jesu Christe, expressis et afflictis et repulsis in isto saeculo, ut nos recipias et ponas in gloriam: confundatur in tempore excetra, cessent sibila, venena torpeant, et confusio ejus proficiat ad salutem. Haec juxta Septuaginta. Hebraicum autem, quia excepto principio, de quo in fine superioris capituli diximus, non multum ab eorum translatione discordat, indigere expositione non arbitror.